

ОСНОВА

ЮЖНО-РУССКІЙ ЛІТЕРАТУРНО-УЧЕБНЫЙ

ВѢСТНИКЪ

»Добра хочу братьи и Русьскій Земли.«

Владиміръ Мономахъ.

1862

СЕРПЕНЬ

(АВГУСТЪ)

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ВЪ ТИПОГРАФІИ П. А. КУЛИША И ТИШЕНА И К^О.

ОСНОВА

ИЗДАНИЕ ПЕРВОЕ

ВЕСТНИК

Одобрено цензурою. С. Петербургъ. 9 октября 1862 года.

1862

СВЕТЛО

СВЕТЛО

СВЕТЛО

СВЕТЛО

МЫСЛИ ЮЖНОРУССА.

VI.

На какомъ языкѣ должно обучать народъ?

Хочь не въ ладъ,—да широко ступає.

(Народная пословица).

Вопросъ объ украинской народности и литературѣ переходитъ изъ области предположений въ область дѣйствительности: теперь не только научнымъ образомъ разясняются характеристическія черты народности южнорусской, но и самая рѣчь украинская становится рѣчью литературною. Какъ ни юна еще эта литература, но въ ней уже чувствуется могучество южнорусскаго *гения*: изящество, сила и возвышенность поэзіи Шевченка, истиннаго сына народа украинскаго,—убѣждаютъ въ этомъ до-очевидности. Обновленіе и развитіе южнорусской народности на новыхъ началахъ — есть *совершающійся фактъ*, предъ которымъ должны бы умолкнуть все возгласы; здѣсь та же непобѣдимая жизнь, та же логика событій, какъ и въ другихъ подобныхъ случаяхъ... Но какъ при другихъ случаяхъ, такъ и при этомъ, появляются люди, лишенные чутя жизни, невѣрующіе логикѣ событій: дѣйствительность не удовлетворяетъ ихъ предзанятымъ идеямъ—и они придумываютъ разныя теоретическія соображенія, которыми будто-бы уничтожается сила совершающихся событій. Очевидно съ перваго взгляда, что логикѣ теоретическихъ соображеній не устоять передъ логикою дѣйствительности уже и потому, что первая—мечтаніе, а вторая—жизнь; но она, эта логика мечтаній, несостоятельна и сама въ себѣ, предъ судомъ безпристрастной критики. Таковую именно несостоятельность, неосновательность, соображеній мы встрѣтили въ статьѣ, напечатанной въ «Трудахъ Кіевской Духовной Академіи» за май

1861 года: «по поводу распространения грамотности въ югозападной Россіи.»

Извѣстно, что грамотность есть лучший проводникъ сознательно-разумныхъ понятій въ среду народа. Такъ-какъ народъ ближе всего самъ къ себѣ—къ своей собственной народности, то, очевидно, и грамотность его должна быть первѣе-всего своя, родная,—т. е. народъ долженъ пріобрѣтать грамотность преимущественно на языкѣ своемъ, *родномъ* ему. Кажется, противъ этого нечего спорить. Такой способъ обученія народа грамотности, т. е. на языкѣ родномъ,—будучи и естественъ и законенъ, скорѣе приводитъ и къ цѣли—къ *распространенію* грамотности: народъ съ большею легкостью и охотою усвоитъ то, что ближе его сердцу. Съ этою цѣлю — съ цѣлю распространения грамотности въ народѣ южнорусскомъ, разрѣшено изданіе букварей на народномъ языкѣ, и они принимаются народомъ съ большимъ сочувствіемъ. Такое явленіе не могло не быть пріѣтствовано всѣми, кому дорого просвѣщеніе и благо народа, и *граматки* стали быстро распространяться въ Украинѣ; но, какъ явленіе доселѣ небывалое, оно возбудило въ нѣкоторыхъ какое-то недовѣріе къ себѣ и вызвало ихъ сужденія *противъ* распространения грамотности народно-украинской. Къ числу такихъ лицъ принадлежитъ и авторъ статьи, о которой сказано выше и которая побудила насъ взяться за перо.—Насколько основательности въ доводахъ этого неизвѣстнаго намъ (авторъ почему-то скрылъ свое имя) противника естественности—мы тотчасъ увидимъ.

Начинаемъ разборъ сужденій автора въ томъ порядкѣ, въ какомъ они излагаются у него. Поставивъ своею задачею рѣшить вопросъ, который, по словамъ автора, стали задавать себѣ многіе — «не обучать ли украинскій народъ на малорусскомъ нарѣчій и по малорусскимъ букварямъ?»—авторъ, по заведенному порядку, старается, прежде всего, показать важность вопроса. Какъ же онъ разсуждаетъ объ этомъ?..

Это любопытно. «Самъ-по-себѣ этотъ вопросъ не имѣлъ бы особеннаго значенія; но мы обращаемъ на него вниманіе потому, что одни, *по простотѣ своей, не могутъ* понимать важнаго значенія его...» Останавливаемся на этихъ словахъ въ недоумѣніи... Что это такое: вопросъ (объ обученіи народа малороссійскаго на языкѣ малороссійскомъ) и не имѣетъ особеннаго значенія и имѣетъ важное значеніе? Можно ли разсуждать такъ: этотъ вопросъ не имѣлъ бы *особеннаго значенія*, если бы другіе понимали *важное значеніе его*? Держась приведенныхъ словъ автора, мы рѣшительно не понимаемъ:—даетъ ли

авторъ какое-нибудь значеніе вопросу, который онъ берется рѣшить, или нѣтъ, потому-что авторъ, въ одно и то же время, и не намѣренъ давать этому вопросу *особеннаго* значенія и даетъ ему *важное* значеніе, упрекая тѣхъ, кто, *по простотѣ*, не можетъ понимать этого значенія. Правда, авторъ говорить, что этотъ вопросъ не имѣетъ особеннаго значенія *самъ-въ-себѣ*: но когда онъ, вслѣдъ за этимъ, упрекаетъ другихъ въ непониманіи важности предложеннаго вопроса, то не объясняетъ—какое онъ, въ этомъ случаѣ, разумѣетъ значеніе вопроса—значеніе-ли вопроса самого-въ-себѣ, или иное. Такъ-какъ авторъ, въ первой части своей періодической рѣчи, говорить о значеніи вопроса самого-въ-себѣ, то должно думать, что онъ разумѣетъ это же значеніе вопроса и во второй части. Если же онъ разумѣлъ другое какое-либо значеніе, то отчего не сказалъ этого? Не обязанъ же читатель искать, въ рѣчи другаго, еще особаго, внутренняго, смысла, *отличнаго* отъ наружнаго,—искать для того, чтобъ сколько-нибудь по-нять наружный смыслъ рѣчи, весьма трудный для пониманія по отсутствію чего-то... весьма пужнаго.

Значеніе вопроса *самого-въ-себѣ* о распространеніи грамотности среди украинцевъ на украинскомъ языкѣ, въ этомъ случаѣ, тоже, какъ и значеніе слѣдующихъ вопросовъ: о распространеніи грамотности среди сербовъ на сербскомъ языкѣ, среди поляковъ на польскомъ, и проч. Грамотность есть ни болѣе, ни менѣе, какъ средство къ образованію: вотъ значеніе всякой грамотности самой-въ-себѣ — украинской и не-украинской. Поэтому, авторъ напрасно относится къ заданному вопросу съ замѣчаніемъ, что этотъ вопросъ безъ *особеннаго* значенія (*самъ-въ-себѣ*): вопросъ не имѣетъ и не можетъ имѣть притязанія ни на какое *особенное* значеніе: у него есть *свое* значеніе, которымъ онъ и довольствуется. — Мы обращаемъ на этотъ вопросъ вниманіе и потому, — продолжаетъ авторъ, — что «другіе, подъ покровомъ благожелательности, скрываютъ свои заднія мысли, слишкомъ неблагоприятныя развитію нашего народа и, что не менѣе важно, будущимъ мирнымъ судьбамъ его.» Послѣ неудобопонятныхъ разсужденій автора о важности означеннаго вопроса, мы здѣсь встрѣчаемъ болѣе понятныя, но, тѣмъ-не-менѣе, весьма странныя разсужденія въ литературномъ спорѣ. Что это, въ самомъ дѣлѣ, за *заднія мысли*, о которыхъ говорятъ авторъ? Вѣроятно, польско-католическія притязанія? Такъ почему бы прямо и открыто не вывести ихъ на свѣтъ, не показать, въ чемъ они состоятъ, гдѣ ихъ корень, какова ихъ сила,

значение для народной жизни... Дѣлать намѣки, на основаніи предпологаемыхъ въ комъ-то заднихъ мыслей, — несправедливо въ-отношеніи къ обществу: можно предполагать много всякихъ заднихъ мыслей во всякомъ, не исключая и автора разбираемой нами статьи; но какое значеніе будетъ имѣть это безъ ясныхъ данныхъ и доказательствъ? Читателю покажется, что вы сражаетесь съ своими собственными мечтаніями, или — если онъ вамъ повѣритъ, то будетъ безплодно смущень — и только: пользы тутъ немного.

Не можемъ не обратить вниманія и на нѣкоторыя выраженія въ самомъ вопросѣ, который берется авторъ разсмотрѣть и о важности котораго онъ такъ неискусно разсуждаетъ. Авторъ говоритъ — «не обучать ли малороссійскій народъ на малорусскомъ *нарѣчій*?» Вѣроятно, авторъ недаромъ сказалъ — на малорусскомъ *нарѣчій*, вмѣсто того, чтобы сказать на малорусскомъ *языкъ*, потому что *нарѣчіе* и *языкъ* — двѣ вещи разныя. Какъ же онъ думаетъ: признаётъ ли ту рѣчь, которою говоритъ народъ малороссійскій, самостоятельнымъ языкомъ — такимъ, какъ языкъ великорусскій, сербскій, польскій и проч., или же русскимъ нарѣчіемъ — какъ московское, владимірское, нижегородское, и проч? Такъ-какъ мы всякой фразѣ автора имѣемъ право давать серьезное значеніе, то думаемъ, что авторъ считаетъ малороссійскій языкъ однимъ изъ русскихъ *нарѣчій*. Но автору слѣдовало бы прежде доказать это, а не выдавать за что-то положительно-извѣстное. Авторъ, безсомнѣнія, знаетъ, что существуетъ другой взглядъ на этотъ предметъ и существуетъ не даромъ. (Такъ, знаменитый славянскій филологъ, Миклошичъ, признаетъ южнорусскій языкъ *языкомъ самостоятельнымъ*). А между-тѣмъ, рѣшеніе вопроса — считать ли малороссійскую рѣчь языкомъ или нарѣчіемъ, — имѣетъ весьма важное вліяніе и на рѣшеніе другаго вопроса — того, который берется рѣшить авторъ, т. е. какъ обучать малороссійскій народъ — по малороссійскимъ ли букварямъ, или нѣтъ. Такъ-какъ, не уяснивъ перваго вопроса, авторъ порѣшилъ съ нимъ съ-плеча, бездоказательно, то, разумѣется, и сужденія его по второму вопросу, какъ мы увидимъ, вовсе не убѣдительны.

Авторъ не изгоняетъ совершенно языка украинскаго изъ народнаго образованія: «мы не исключаемъ совершенно,» говоритъ онъ, «употребленія малорусскаго текста въ букваряхъ и книжкахъ для народнаго образованія.» Ну, слава Богу! Авторъ повеликодушничалъ и пощадилъ тебя, несчастный языкъ — священное достояніе цѣлаго народа. Какъ ни нелѣпно было бы налагать запрещеніе на безвинный языкъ, но есть

и *такіе* противники нашей народности. Нашъ авторъ, видно, великодушнѣе... Зато—какъ дорого обошлось украинскому языку это великодушіе! Вѣроятно, привыкнувъ измѣрять достоинство и значеніе *слова*—*количествомъ*, а не *качествомъ*, авторъ проговорился, что дѣлаетъ уступку нашему языку только изъ снисхожденія, что, на самомъ дѣлѣ, языкъ малороссійскій того не заслуживаетъ, такъ—какъ литература малороссійская скудна и ничтожна! «*Какъ ни скудна (или лучше сказать, какъ ни ничтожна) малорусская книжная литература*, мы не отвергаемъ ея пособій для народнаго образованія». Но, г. анонимъ! являясь снисходительнымъ, наблюдайте справедливость: ужели въ самомъ дѣлѣ литература малороссійская скудна или — по вашему — *лучше сказать* — ничтожна? Вѣдь ничтожество равно нулю. А литература малороссійская имѣетъ памятники и изъ прошедшаго, и современные. Чтó литература малороссійская по количеству скудна *всравненіи съ другими литературами*—противъ этого никто не станетъ спорить, но называть ее ничтожною вообще—это недобросовѣстно. Но пусть наша литература и скудна до ничтожества,—чтожъ изъ этого? ужели потому, что литература украинская скудна, нужно ограничивать распространеніе ея среди того народа, которому она родная? котораго чувства и понятія она выражаетъ яснѣе и доступнѣе всякой другой? Въ такомъ случаѣ, и Сербы, и Болгары, и Великороссіяне (что и было когда-то) должны отложить въ сторону изученіе своего роднаго языка и заняться прежде всего изученіемъ другихъ, болѣе развитыхъ, литературъ — англійской, нѣмецкой, французской?.. Нѣтъ—благоразумнѣе поступать иначе: если литература какого-либо народа скудна, то долгъ того, кому она близка,—заботиться всѣми силами о ея развитіи (начиная съ употребленія народныхъ букварей), а не бить ее наповаль. Но авторъ разбираемой статьи полагаетъ противное; вотъ его собственныя слова: «хотя по происхожденію мы принадлежимъ къ южнорусскому племени, однакоже рѣшительно думаемъ, что нашъ народъ должно обучать прямо по букварямъ на общерусскомъ книжномъ языкѣ (разумѣется, что молитвы могутъ быть написаны церковнославянскимъ алфавитомъ), *не исключая впрочемъ* прибавленія какихъ-нибудь статей нравственнаго содержанія на малорусскомъ нарѣчій, —*хотя и это не составляетъ особенной, безусловной, необходимости*». Напрасно авторъ, называя себя южноруссомъ, думаетъ подкрѣпить этимъ свои разсужденія противъ малороссійскаго языка: мы тоже изъ южноруссовъ, но ду-

маемъ, вмѣстѣ съ весьма многими, совершенно иначе. Именно: нашъ народъ, какъ и всякій другой народъ, должно обучать грамотности прежде всего на его *родномъ* языкѣ, знакомя его при этомъ и съ в.-русскимъ языкомъ—близкимъ ему во многихъ отношеніяхъ. Говорить же, что знакомство съ нравственными понятіями посредствомъ народнаго языка не составляетъ необходимости, т. е. что знаніе роднаго языка можетъ быть отложено всторону,—значить говорить нелѣпость,—такую же, какую говорили, въ былыя времена, великороссы о своемъ языкѣ, предпочитая его французскому. Не смотря на то, авторъ приписываетъ доказательства и для той своей мысли, что малороссъ долженъ изучать прежде всего великорусскій языкъ, а свой родной оставлять въ—пренебреженіи. Послушаемъ эти любопытныя доказательства.

«Кто изъ поселянъ (?) выучится читать по букварямъ на общерусскомъ книжномъ языкѣ, тотъ ровно ничего не потеряетъ *въ отношеніи къ своему «просторѣчю»* (!). Азбука того и другаго языка одинакова—и, *если ему угодно*, онъ можетъ прямо приступить къ чтенію своихъ книжекъ.» Удивительное доказательство! Если азбука одного народа сходна съ азбукою другаго, то онъ долженъ бросать *свой* букварь и браться за изученіе *чужаго*! Сербы пусть не смѣютъ брать въ руки своего букваря и скорѣе принимаются за изученіе русскаго,—потому что азбука въ русскомъ букварѣ сходна съ азбукою въ сербскомъ. Французы, Англичане и другіе европейскіе народы пусть забрасываютъ свои народные буквари и со все́мъ усердіемъ изучаютъ древнелатинскія грамматики,—потому что ихъ азбука сходна съ латинскою! Что это вы сказали, г. анонимъ?!

Нѣтъ спора, что сходство азбуки одного языка съ азбукою другаго благоприятно для знакомства съ обоими языками, но почему же именно я долженъ изучать чужую азбуку, сходную съ моею, а не мою, сходную съ чужою? Вѣдь, изучая свою, я могу читать и чужую—потому, что онѣ обѣ сходны. Но и изучаю эту азбуку *первѣе всего* по моимъ букварямъ, потому что эти буквари *мои, родные*: вотъ разумная—важная причина того, почему я берусь сперва за изученіе *своего* букваря, хотя азбука его и сходна съ азбукою другаго языка. Въ этомъ случаѣ, знакомство съ другимъ—родственнымъ намъ—языкомъ, желаемое авторомъ и нами, происходитъ само-собою, а между-тѣмъ не нарушается, не оскорбляется великое нравственное чувство! Потери нѣтъ, а польза несомнѣнная.—Выписываемъ дальнѣйшія разсужденія автора о выгодахъ обученія по великорусскому букварю,—выписываемъ болѣе для озна-

комленія съ способомъ разсужденій автора: «много, говоритъ онъ, важныхъ выгодъ отъ изученія малороссами русскаго, а не малороссійскаго языка, но самая первая выгода та, что выучившемуся читать по букварю общерусскому вы открываете возможность читать и другія полезныя ему книги, которыми такъ богата уже русская литература»... Какъ видите, авторъ опять сбивается на ту дикую мысль, что если своя литература бѣдна, а чужая богата, то скорѣе бросай свою и бери за чужую. Зачѣмъ намъ, Славянамъ, толковать о своей литературѣ—кто о русской, кто о польской, кто сербской и проч.? Скорѣе примемся за англійскую, нѣмецкую, французскую! Эти богаты, а наши бѣдны... Правда, кто умѣетъ читать и понимать *скудную* южнорусскую литературу, тотъ можетъ удобно читать и обильную литературу великорусскую: но автору почему—то невыгодно быть въ прямыхъ, близкихъ отношеніяхъ къ бѣдной родной матери въ виду богатой тетушки. Тетушкѣ первѣе всего—привѣтъ, а матери—потомъ—кинемъ головой, а пожалуй, по его мнѣнію,—не бѣда и совѣмъ отъ нея отворотиться. *Сыны родихъ..... ти же отвергошася мене...* «Кромѣ того,» прибавляетъ авторъ—все въ пользу изученія в.-русскаго букваря,—«при помощи такого букваря, *поселяне*, въ своихъ общинахъ, скорѣе сѣмѣютъ пользоваться нужными для нихъ *циркулярами правительства* и сами, не прибѣгая къ сторонней, часто убыточной для нихъ, помощи, станутъ вести по своимъ дѣламъ по крайней мѣрѣ самую главную переписку, вести счета, отчеты и тому подобное.» Безподобно! И такъ полякамъ, евреямъ, татарамъ, грузинамъ, нѣмцамъ и другимъ инородцамъ, живущимъ въ Русскомъ государствѣ, нужно отложить въ сторону изученіе родной для нихъ грамоты и заняться всѣми силами изученіемъ грамоты на томъ языкѣ, на которомъ пишутся правительственныя распоряженія, судебныя дѣла и проч. Кажется, такъ разсуждали въ былыя времена и австрійскіе нѣмцы, налагая запрещеніе на славянскій языкъ въ Австрійской имперіи. Чтѣжъ изъ того вышло?... Предоставляемъ автору любоваться послѣдствіями такой системы... Русское правительство думаетъ иначе: оно позволяетъ инородцамъ заниматься роднымъ языкомъ сколько душъ угодно. Если нужно, оно переводитъ правительственныя распоряженія на языки нерусскіе. Безъ-сомнѣнія, никто не станетъ отрицать необходимости знакомства съ русскимъ языкомъ и для не-русскихъ, живущихъ въ Русскомъ государствѣ; но слѣдуетъ ли отсюда, что для этого они должны забывать свой родной языкъ? А малороссу легче,

чѣмъ кому—нибудь другому, вести знакомство съ в.-русскимъ языкомъ: изучая свою русскую грамоту, онъ неизбѣжно знакомится и съ в.-русскою грамотою, потому что азбука въ той и другой одинакова; слѣдовательно».... слѣд. разсужденія автора о необходимости малороссу изучать великорусскій букварь, отложивъ всторону свой,—страдаютъ отсутствіемъ всякой основательности.

Высказавъ *такія* доказательства въ пользу изученія малороссами великорусскаго языка и забвенія своего, авторъ прибѣгаетъ къ другимъ — политическимъ, историческимъ, филологическимъ и какимъ-угодно доказательствомъ, все въ пользу той же предзанятой мысли. Не будетъ ли онъ счастливѣе въ этихъ, по его словамъ, болѣе широкихъ и важныхъ соображеніяхъ? «Есть», говоритъ авторъ. «другія, болѣе широкія и болѣе важныя послѣдствія употребленія общерусскаго языка въ народномъ обученіи, которыхъ мы иногда не должны терять изъ виду, *если дѣйствительно желаемъ прочнаго блага нашему народу въ будущемъ, а не гоняемся только за призраками оригинальныхъ выходовъ и, изъ-за какихъ нибудь своихъ частныхъ интересовъ, не зложелательствуемъ ему тайно.*» Что это такое—мы рѣшительно не понимаемъ. Должно быть что-нибудь въ родѣ заднихъ мыслей, о которыхъ любить намекать авторъ... Пока онъ ясно ихъ не покажетъ намъ, до-тѣхъ-поръ въ эти странныя фразы мы вправѣ считать выходками баронеской фантазіи, призраками авторскаго воображенія... «Знакома въ русскія племена съ общерусскимъ книжнымъ языкомъ,»—говоритъ авторъ далѣе,—«мы тѣмъ самимъ поддерживаемъ между ними внутреннее единство, а въ единствѣ важнѣйшій залогъ ихъ крѣпости, несокрушимой для самаго завистливаго ока нашихъ западныхъ недоброжелателей.» Все это прекрасно; но, какъ намъ кажется, написано подъ вліяніемъ страха, у котораго, — извѣстно, — глаза велики. Развѣ, вводя народные буквари, кто-нибудь говоритъ малороссамъ: — «не знакомьтесь съ другими языками и знайте *одинъ свой*?» Мы, напротивъ, отъ души желаемъ всѣмъ малороссамъ быть какъ — можно ближе знакомыми съ великорусскимъ языкомъ; мы считаемъ это необходимымъ; но тѣмъ не менѣе желаемъ, чтобы малороссы дорожили и своимъ роднымъ языкомъ и занимались имъ настолько, насколько вообще нужно заниматься *роднымъ* языкомъ. А такъ-какъ, кромѣ этого, малорусскій и великорусскій языки весьма сродны между собою, какъ сродны и самые народы, то и нѣтъ основанія, по причинѣ различія

языковъ, опасаться за единство между народами, говорящими этими языками: различіе между двумя языками и народами существуетъ и не можетъ не существовать — и, однакоже, единство между ними есть и не можетъ не быть. Чтѣ глубже — единство или различіе? Конечно, единство. Значить, совершенно напрасно авторъ опасается за единство при видѣ различія: единство будетъ, и различіе будетъ. Различіе въ языкахъ малорусскомъ и великорусскомъ не настолькоъ важно, чтобъ разорвать существенныя связи и отношенія между двумя народами. Равно и наоборотъ: уничтоженіе разностей въ языкахъ не настолькоъ само-по-себѣ существенно, чтобы, посредствомъ его, могъ образоваться, — изъ двухъ разныхъ народовъ — одинъ. Не говоримъ уже о томъ, что это намѣренное уничтоженіе единства и разности въ языкѣ невозможно на дѣлѣ; — оно возможно развѣ съ исчезновеніемъ самихъ народностей... Послѣ этого, никакъ нельзя согласиться съ мнѣніемъ автора, что еслибы въ югозападной Руси, въ прежнія времена, былъ употребляемъ не тамошній — малорусскій и бѣлорусскій, а книжный русскій языкъ *наподобіе нынѣшняго* (?), то, какъ выражается авторъ, метаморфозъ, совершившійся въ нѣкоторыхъ слояхъ южно-русскаго населенія, не могъ бы совершиться (стр. 106). » Почему же, въ самомъ-дѣлѣ, способенъ предохранять отъ метаморфоза — именно в.-русскій, а не южнорусскій языкъ? Это тѣмъ страннѣе, что тогдашній книжный южнорусскій языкъ, по словамъ самого же автора, былъ весьма близокъ къ книжному русскому языку. А желать, какъ желаетъ того авторъ, чтобы столѣтіями раньше южнорусскій народъ имѣлъ *современный* книжный русскій языкъ — значить желать нелѣпаго...

Чтобы сильнѣе доказать необходимость изученія малороссами языка в.-русскаго — въ видахъ сохраненія единства между народами великороссійскимъ и малороссійскимъ, авторъ старается доказать необходимость между ними единства *вообще*, и для этого пускается въ исторію. — Здѣсь онъ исчисляетъ тѣ, вѣсѣмъ извѣстныя, бѣдствія, которыя терпѣла Малороссія до присоединенія къ Великороссіи, и тѣ выгоды, которыя она приобрѣла съ присоединеніемъ. Никто не говоритъ противъ этого; но изъ приводимыхъ авторомъ историческихъ доказательствъ, можно заключить, что, по его мнѣнію, народъ южнорусскій обязанъ *изъ благодарности* забывать свой языкъ и принимать великорусскій!? Въ такомъ случаѣ, и соединенный съ Россіею народъ польскій долженъ пренебречь свой языкъ для языка русскаго? Въ такомъ случаѣ, и Италия, за услуги Франціи, должна принять букварь французскій?.. Опять

повторяемъ: единеніе можетъ существовать между разными, тѣмъ болѣе—сродными, народами, при естественномъ различіи ихъ языковъ.— Вспомнимъ Швейцарію, гдѣ, бокъ-о-бокъ спокойно и дружно живутъ и французы, и нѣмцы, и итальянцы, гдѣ разнообразіе народностей, въ отдѣльныхъ кантонахъ, ничуть не препятствуетъ единству цѣлаго.

Обративъ вниманіе на природное различіе языковъ южнорусскаго и великорусскаго, авторъ не видитъ и въ этомъ препятствіи къ усвоенію украинскимъ народомъ языка великорусскаго, съ забвеніемъ собственнаго. «Обыкновенно,» говоритъ онъ, «ссылаются на несходство между южнорусскимъ языкомъ и нынѣшнимъ книжнымъ общерусскимъ. Но это несходство не такъ велико, чтобы оно могло быть препятствіемъ къ господству между нами одного книжнаго языка, конечно—русскаго.» (Автору почему-то нравится какой-то книжный языкъ, держащійся всторонѣ отъ народнаго). Но вѣдь всякій книжный языкъ чѣмъ ближе къ народному, тѣмъ онъ лучше; единеніе книжнаго языка съ языкомъ народнымъ—лучшее достоинство книжнаго языка, и къ этому свойству долженъ стремиться всякій книжный языкъ, потому-что онъ существуетъ для народа, а не народъ для него. Слѣд., и книжный русскій, если теперь и не вполне народенъ, то современемъ долженъ сдѣлаться народнымъ. Впрочемъ, кто же не видитъ, что нынѣшній русскій книжный языкъ есть все-таки языкъ *особый*, а не южнорусскій? И этотъ-то языкъ предлагаетъ авторъ усвоить народу малороссійскому?!... Мысль о существующемъ *книжномъ* русскомъ языкѣ, общемъ будто-бы и народу великороссійскому и малороссійскому, и значить, равно отстоящемъ и отъ народнаго великорусскаго и отъ южнорусскаго языковъ, есть мечта автора: такого общенароднаго языка нѣтъ, а есть языкъ *книжно-русскій*, но не *народный*. Употребленіе этого языка въ Малороссіи есть необходимость или подражаніе, а народъ всегда вправѣ отказать отъ подражанія и жить своею жизнью. Что касается до замѣчанія автора, что и древній книжный малорусскій языкъ былъ весьма сходитъ съ древнимъ книжнымъ великорусскимъ языкомъ, то это свидѣтельствуетъ лишь о томъ, что и тотъ и другой книжные языки отетупили отъ своего народнаго и брали для себя въ образецъ мертвый, общій имъ, языкъ церковнославянскій. Но это не могло продолжаться долгое время; скоро книжный языкъ въ Великороссіи началъ мало-по-малу проникаться стихіями народнаго языка—великорусскаго; а въ последнее время, такое же явленіе возникло и въ народѣ южнорусскомъ, но съ

тою разницею, что послѣдній стремится свой *народный*—коренной—языкъ развить въ книжный литературный. Авторъ указываетъ на то, что въ малороссійскомъ языкѣ много мѣстныхъ различій или нарѣчій. такъ-что будто-бы трудно и опредѣлить, какое изъ нихъ избрать литературнымъ и общеупотребительнымъ. Но въ великороссійскомъ языкѣ также много, и даже больше, мѣстныхъ нарѣчій и, однакожь, это не помѣшало сдѣлаться литературнымъ и общеупотребительнымъ нарѣчію московскому; тоже, безъ-сомнѣнія, будетъ да почти и есть, и у насъ: возобладаіе одного нарѣчія совершится постепенно, свободно, и воображаемое авторомъ препятствіе—вовсе не препятствіе.

«Въ-заключение», говоритъ неистощимый въ прискиваніи доказательствъ авторъ, «не можемъ не коснуться еще нѣкоторыхъ, чрезвычайно-важныхъ, побужденій къ употребленію общерусскаго книжнаго языка въ народныхъ букваряхъ. Не забудемъ, что и враждебныя намъ *западныя* стремленія, прикрываясь личною благожеланіемъ, направлены именно къ разьединенію двухъ племенъ русскихъ—сѣвернаго и южнаго. Съ этою цѣлю и нашимъ недругамъ хотѣлось бы, подъ предлогомъ сочувствія нашей народности, убѣдить насъ ограничиться въ обученіи народа только малорусскимъ языкомъ. Кто не знаетъ подлинной цѣли подобныхъ благожеланій, тотъ быть-можетъ повѣритъ искренности ихъ; но мы достаточно понимаемъ истинный смыслъ ихъ, а потому знаемъ, чего они заслуживаютъ.»

Принимаемъ, согласно съ авторомъ, что существованіе этой задней мысли не подлежитъ сомнѣнію и что наши недруги желаютъ намъ употребленія народнаго языка для своихъ цѣлей: чтожь изъ этого? Слѣдуетъ ли отсюда, что употребленіе малороссійскимъ народомъ своего языка *само-въ-себѣ* дурно? Подобная логика странна, очевидно. Пусть наши недруги благожелательствуютъ намъ по недобрымъ побужденіямъ, а мы будемъ дѣлать свое дѣло по добрымъ, законнымъ и чистымъ побужденіямъ. Притомъ, не всѣ же такъ близоруки, чтобъ не видѣть дѣла въ его настоящемъ видѣ и не отличить добро отъ зла. Можно слушать всякія стороннія рѣчи и не терять своего ума-разума; такъ, мы слушаемъ что говоритъ авторъ—и не разстаемся однакожь съ своимъ собственнымъ убѣжденіемъ.

Нельзя не обратить вниманія на слѣдующее подстрочное примѣчаніе, поставленное авторомъ (тоже какъ доказательство) въ видѣ точки и восклицательнаго знака къ своей статьѣ: «съ большимъ удовольствіемъ мы получили положительныя свѣдѣнія изъ разныхъ мѣстъ нашего юж-

норусского края, что народъ желаетъ учиться именно на общерусскомъ книжномъ языкѣ.» Не споримъ: быть-можетъ, авторъ и получилъ такія свѣдѣнія; но возникнулъ ли онъ во всѣ причины этого неестественнаго явленія?.. Да притомъ, мы невольно должны нѣсколько смутить его удовольствіе... Свидѣтель любви южнорусскаго народа къ своему родному языку—не какія-нибудь свѣдѣнія невѣдомаго автора, а распространеніе сочиненій на украинскомъ языкѣ, не исключая и народныхъ букварей... Если и среди самихъ малороссовъ находятся противники развитія народнаго языка, то это явленіе хотя и неутѣшительное, но и неудивительное. Еслибъ авторъ, еще немного лѣтъ назадъ, собиравъ въ Россіи свѣдѣнія о желающихъ учиться французскому языку вмѣсто русскаго, то къ какому неутѣшительному выводу пришелъ-бы онъ!.. Не говоря о многихъ причинахъ и препятствіяхъ, самая новостъ дѣла возбуждаетъ въ непривычныхъ—рутинистахъ—папистахъ—ретроградахъ и т. п.—недовѣріе, противорѣчіе и даже противодѣйствіе. Но это явленіе временное, хотя, во многихъ, и естественное. Пройдетъ нѣсколько лѣтъ—и голосъ противниковъ нашего народнаго языка будетъ такимъ же голосомъ вопіющихъ въ пустынь, какимъ кажется намъ голосъ автора. «Добре речешъ» (скажемъ ему словами украинскаго народа), «да въ громаду не беруть...» а «громада—великій чоловікъ.»

Г. Т.

Іюнь 1861 г.

Кіевъ.

И МОЯ ЛЕПТА.

Не вважаючи на всі труднощі, наші писателі виявляли и виявляють мірові найкращий квіть народнього життя—нашу гάρну мову.

Черезъ великого нашого Кобзаря и ми-самі, и де-які інші слав'яне, навіки зродуміли ту святу правду, що наша мова не то-що гάρна тільки для слуху, а має въ собі и таку силу, що може нашому людові розігріть серце и оживити голову. Де-які зъ пострахомъ прислухались до нашої мови: тїмъ-то й трудно було нашимъ писателямъ безъ уніну прямувати по тій дорозі, що веде людъ нашъ до правдивої освіти; а теперъ, якъ обізвався високоповажний нашъ дієписатель, Мик. Ив. Костомаровъ, и своїмъ щиримъ, розумнимъ словомъ (*Основа, червець 1862 р.*) віяснивъ велику вагу учбниківъ на рідній мові; якъ показавъ, котрі зъ нихъ найпотрібніші и якими вони повинні бути, да ще, до-того, розігнавъ де-кому страхъ, а де-кому сумління—на-щотъ того, що коли ми поведемо народъ нашъ до освіти на своїй мові, то не тільки не зробимось нікому черезъ те ворогами, а ще більшъ здружимося, а може й въ пригоді станемо:—то, після сього, дорогі мої земляки—Українці, нема чогó гаяти часу: візьмемось за цее діло зъ любов'ю и доведемъ ёго до кінця; не будьмо на цей гóлосъ глухими и нерозумними, а докажімо, що любимо и поважаємо народъ свій не словами тільки, а й самимъ діломъ!

Гóлосъ в.-п. добродія М. Ив. Костомарова не остається гóлосомъ вопіющого въ пустині. Добродій Степанъ Погарський одкликнувся на той гóлосъ и первий принісъ свою лепту на жéртвенникъ доброго діла: «не дати же намъ себе,» каже вінъ, «на-поталу—тїмъ, що задумали провести у нашъ людъ грамоткі, писані латинськими літерами.»

Ні, добродію! Нічого намъ лякаться ні польськихъ грамотокъ, ні

другого чого, коли ми — самі щиро візьмемося за показане діло: *пра́вда віявитця*, мовляв народъ, и, съ поміччю Божою, все зле-лихе одъ насъ одетупитця.

Добродій Погарський пише (*Основа, липець 1862 р.*), що коли зберетця грошей карбіваньцівъ тисячъ зо дві, тоді можна оповістити конкурсь, и, видавши одинъ учебникъ и продавши ёго яку тамъ часть, братись за видання другого. Мик. Ив. Костомаровъ каже, що люде достатні поможуть, чи то, пакъ, повинні бь помогти намъ у цёму ділі. Будемо ждати... и грошей, и книжокъ — чи то рукописей. Де-які книжки уже написані, другі вже пишутця: тільки ще грошей въ насъ небагато. Гроші тепера найпотрібніші; грошей и грошей подай намъ, Боже! *Булі бь гроші*, мовляв, *а порада буде*. А поки-що, то я своїхъ 50 карбіваньцівъ даю на добре діло.

Зосимъ Недоборовський.

Додатокъ. Зазиваємо на трудъ и на помічъ усякого — и багатого и вбогого — хто тільки любить свою Країну, свій народъ, и думає стать ёму у пригоді. Хто має гроші, нехай пожертвує частину для люду, на учебники; хто має таланъ и знаття — нехай пише книжки. Просимо слать и свої гроші и свої трудъ на руки *Миколая Ивановича Костомарова, въ Петербургъ, на 9-й линії Василевского острова, домъ Карманова*; вибрані люде тутъ усе розберуть, — візьмуть на розвагу и дотепність книжокъ и потребу ці, чи другої, для народу, та й присудять громадою и росходъ на печать и скільки видати грошей за працю. Хоча тепера тутъ перекладаєтця, на нашу мову, *Евангелія*, и пишетьця: *священна й церковна исторія, геометрія и космографія*, — да се не стане на заваді нікому, коли чийсь инчий трудъ буде пригодніший.

Часъ уже намъ усімъ старатись для нашихъ дітокъ, и для нашого хліборобного люду: черезъ ёго жъ то трудовий піть ми багатіли и достаткомъ и освітою! *Ред.*

КОБЗАРЬ.

LXVII.

МАТИ — ПОКРИТКА.

У нашімъ раі, на землі,
Нічого кращого немає,
Якъ тая мати молодая
Зъ своїмъ дитяточкомъ малимъ.
Быває, іноді, дивлюся,
Дивуюсь дівомъ — и печаль
Охвѣтить дѣшу; стане жаль
Мині її... и зажурюся,
И передъ нею помолюся,
Мовъ передъ образомъ святимъ
Тяї матері святої,
Що въ миръ нашъ Бога принесли.

Теперъ їй любо, любо жити!
Вона середъ-ночи встає,
И стережє добро своє,
И дожидає того світу,
Щобъ зновъ на єго подивітись, —
Наговорітись... »Це моє,
Моє!..« — и дивитця на єго,
И молитця за єго Богу,
И йде на улицю гулять
Гордійше самої царіці,
Щобъ людемъ, бачте, показать

Своє добро... »а подивітця —
 Моє найкраще надъ всіма! —
 И ненарокомъ инший гляне, —
 Весела, рада. — Бóже мій!
 Несе до-дому свого Йвана,
 И їй здається — все село
 Весь день дивилося на ёго,
 Що тільки й дїва тамъ було,
 А більше не було нічого....
 Щасливая!....

Літа минають;
 По-трóху діти виростають;
 И віросли, и розійшлись
 На заробітки, вь москалі...
 А ти остáлася, небóго,
 И не остáлося нікого
 Сь тобою дома.... Наготі
 Старої нічимъ одягті
 И вітопить зімою хату;
 А ти нездúжаєшь и встáти,
 Щобъ хочъ огонь той розвести...
 Вь холодній моли́сся оселі
 За їхъ—за діточóкъ...

А ті,
 Великому́ченице! Села
 Минаєшь, пла́чучи, вь-ночі,
 И по́лемъ — стéномъ идучи
 Свого ти сина закриваєшь,
 Бо й пташка иноді пізнає
 И защебече: — онъ, байстра́
 Несе покритка на базáрь. —

Безталанная! де ділась
 Краса́ тво́я та́я,
 Що всі лю́де дивова́лись?
 Пропала, немає!..

Все забрала дитиночка...
И вигнала зъ хати;
И вийшла ти за църину
Зъ хрестá нїбі знята;
Старці тебе цураютьця
Мовъ тїї прокази;
А воно такé маленьке —
Вонó ще й не лазить,
И коли-то вонó б́уде
Гратись—и промóвить
Слóво: »мамо,« — вели́кее,
Найкращее слóво!...
Ти зради́ешъ—и роска́жешъ
Дитині правди́во
Про панича́ лука́вого, —
И б́удешъ счасли́ва....
Та недóвго: бо не д́їйде
До-зрóсту дити́на, —
Пйде собі сліпця́ водить,
А тебе́ поки́не
Калікою на росп́утті,
Щобъ соба́къ дражни́ла,
Та ще й ви́лає... за те, бачъ,
Що на сві́тъ роди́ла,
И за те́ ще, що такъ тя́жко
Дитину́ люби́ла...
И люби́тимешъ, небо́го,
Поки́ не заги́нешъ
Межі́ пса́ми, на морóзі,
Де-не́будь підъ ти́номъ...

LXVIII.

Ой одна́, я одна́,
 Якъ билинонька въ полі,
 Та не давъ мині Богъ
 А ні щастя, ні доли;
 Тільки давъ мині Богъ
 Красу́, каріі очі, —
 Та й ті ви́плакала
 Въ самотіні дівочій;
 А ні братіка я,
 Ні сестри́чки не зна́ла.
 Міжъ чужимъ зросла́,
 Та вже й ви́нуги ста́ла...
 Де жъ дружина мо́й,
 Де ви, до́бріі лю́де?!
 Їхъ нема́, — я сама́,
 А дружини — й не бу́де...

LXIX.

Мовъ за поду́шне оступіли
 Оце́ мене́ на чужині
 Нудьга́ и бе́снѣ... Бо́же мійми!
 Де жъ захова́тися мині?
 Що діяти? Ужé й гуляю
 По цімъ Ара́лу, и пишú —
 Віршúю — ни́щечкомъ грішú —
 Богъ-зна́-колішніі случа́і
 Въ душі́ своїй перебіраю
 Та спи́сую, щоби́ та печа́ль
 Не пе́рлася, якъ той моска́ль,
 Въ самотню́ ду́шу... Лю́тий зло́дій
 Впира́єтця-таки́ та й го́ді...

Т. Шевченко.

ДНЕВНИКЪ Т. Г. ШЕВЧЕНКА.

Отрывокъ четырнадцатый, и послѣдній.

17 апрѣля 1858.

Н. Д. Старовъ прислалъ М. М. Лазаревскому написанное слово, сказанное имъ въ честь мою на обѣдѣ у графини Н. И. Толстой. Какъ вещь дорогую для меня, занесу его въ мой журналъ ⁽¹⁾.

В. М. Б-л-з-рскій познакомилъ меня съ профессоромъ Кавелинымъ. Привлекательно-симпатическая натура.

Тотъ же Б-л-з-рскій познакомилъ меня съ тремя братьями Жемчужниковыми. Очаровательные братья!

Вечеромъ въ циркъ-театрѣ слушалъ оперу *Жизнь за царя*. Геніальное произведеніе! Безсмертный М. И. Глинка! Петровъ въ роли Сусанина, по-прежнему хорошъ, и Леонова, въ роли Вани, хороша, но далеко не Петрова, которую я слышалъ въ 1845 году.

18 апрѣля.

Получилъ милѣйшее письмо отъ милѣйшаго С. Т. Аксакова, на которое буду отвѣчать завтра: сегодня я увлекся своею *Лунатику* (?) Еслибы не мѣшалъ обязательный Сошальскій, то я кончилъ бы *Лунатику*. Но увы! нужно было оставить невещественное слово и приняться за вещественное дѣло, т. е. за увѣсѣстный обѣдъ.

⁽¹⁾ См. въ іюльской книжкѣ »Основы« статью: »Значеніе Шевченка, проводы тѣла его въ Украину« стр. 9-я. *Ред.*

Вечеромъ, съ тѣмъ же обязательнымъ Сошальскимъ, поѣхали мы къ милой и талантливо-голосистой пѣвицѣ, мадмуазель Гринбергъ. Тамъ встрѣтился я съ Бенедиктовымъ, Даргомыжскимъ и съ архитекторомъ Кузьминымъ—старымъ и хорошимъ знакомымъ. Музыкальное наслажденіе заключилось смѣшнымъ и приторнымъ млуканьемъ Д—скаго. Точно мышонокъ въ когтяхъ кота; а ему аплодируютъ. Станные люди, эти меломаны! а еще страннѣе такіа пѣвцы, какъ Д—скій.

19 апрѣля.

Вчера Сошальскій пригласилъ меня съ Михайломъ Л. на борщъ съ сушеными карасями, и на вареники. А сегодня графиня Н. П. проситъ запиской къ себѣ обѣдать и общается познакомить съ барономъ Штенгелемъ. Мы предпочли барона борщу съ карасями, и за измѣну были наказаны; онъ не пришолъ къ обѣду. Одиачный баронъ!

За обѣдомъ познакомился я съ адмираломъ Голенищевымъ. Адмиралъ—товарищъ графа Федора Петровича. Простой, и, кажется, хорошій человекъ.

Вечеръ провелъ у Галагана. Онъ прочиталъ описаніе своего *будынка*, збудованного имъ въ старомъ малороссійскомъ вкусѣ, въ Прилуцкомъ уѣздѣ. Барская, но хорошая и достойная подражанія, затѣя.

20 апрѣля.

Обѣдалъ у К. Д. Кавелина, и тамъ же познакомился съ Галаховымъ — составителемъ русской хрестоматіи.

21 апрѣля.

Безъ всякой цѣли, до обѣда, шлялся по городу. Вечеромъ пошолъ въ театръ. Спектакль вообще былъ хорошъ, а увертюра *Вильгельма Теля* — очаровательна. Хваленый теноръ С—въ ниже всякой посредственности; а ему аплодируютъ. Семень, въ роли отца Линды-ди-Шамуни, очень хорошъ.

Изъ театра зашелъ къ Б-л-з-рскому и засталъ у него К. Д. Кавелина. Съ разговора о минувшей и будущей судьбѣ Славянъ,

мы перешли къ психологiи и философiи, и просидѣли до трехъ часовъ утра. Школьничество... Но очаровательное школьничество!

22 апрѣля.

Тоже, безъ всякой цѣли, шлялся до обѣда, — только уже не одинъ, а съ Семеномъ. Вечеромъ, съ Семеномъ же, пошелъ къ землячкѣ М. Л. Мокрицкой, и до второго часу съ удовольствiемъ переливали изъ пустого въ порожнее.

23 апрѣля.

Вчера условились мы съ Семеномъ, чтобы сегодня, часу въ первомъ, ѣхать посмотрѣть дачи. Ровно до двѣнадцати часовъ была погода хорошая; потомъ пошелъ дождь — *затяжной*, какъ его называютъ. Мы просидѣли весь день дома, читали Гумбольдта *Космосъ*, и глядя въ окно, повторяли поговорку: »вотъ тѣ, бабушка, Юрьевъ день!«

24 апрѣля.

Предположенiя мнѣ никогда не удаются; а не могу отказать себѣ въ удовольствiи сочинять предположенiя. Сегодня, напри-мѣръ. Выходя изъ дому, я располагалъ провести время такъ: сначала зайти въ академiю посмотрѣть выставку; потомъ зайти къ Юрдану, своему будущему профессору; потомъ къ барону Клоту, и въ заключенiе, къ графинѣ Н. П. и у нея остаться обѣдать. Таковъ былъ проэктъ; а случилось вотъ какъ. Въ первой залѣ, въ академiи, встрѣтился мнѣ Зимбулатовъ и Борисполець, — мои старые и искреннiе друзья. Наскорю обошли мы выставку, отправились къ Зимбулатову и время до обѣда провели въ воспоминанiяхъ. Я совершенно-доволенъ неудачею.

Вечеромъ собрались мы съ Михайломъ Л. къ брату его, Василию, да зашли къ Семену, и тамъ провели вечеръ. Тоже неудача.

25 апрѣля.

Въ 10 часовъ утра пошелъ проститься съ А. Н. Мокрицкимъ, отъѣзжающимъ въ Москву. По дорогѣ зашелъ къ М. И. Сухом-

лину, да по дорогѣ же зашелъ къ барону Клодту, полюбовался монументомъ и прошолъ въ академію. Въ первой залѣ встрѣтился съ Жемчужниковымъ, а въ послѣдней—съ Семеномъ. Изъ академіи поѣхали съ Семеномъ на Петербургскую Сторону, искать дачу. Дачу нашли, оставили задатокъ, и въ 6 часовъ вечера пріѣхали домой. Вечеромъ, съ Семеномъ же, были у Н. И. Петрова, слушали безконечные и бесплодные толки о эманципациі.

26 апрѣля.

На обѣдѣ у Сошальскаго лично познакомился съ поэтомъ Курочкинымъ и съ братомъ его, Николаемъ, достойнымъ молодымъ человѣкомъ. Поэтъ Курочкинъ многое общаетъ въ будущемъ. Дай Богъ, чтобы сбылись мои надежды.

27 апрѣля.

Общался обѣдать у художника Л — ча и, по-разсѣянности, совралъ.

28 апрѣля.

Сошальскій подарилъ мнѣ часы стѣнные, а Василь Лазаревскій — термометръ. По милости добрыхъ людей, главные инструменты имѣю для опытовъ надъ акватинтой. Когда же приймусь за самые опыты?

29 апрѣля.

Зашелъ къ Дзюбину. Не засталъ его дома, спросилъ завтракъ и оставилъ ему, за угощеніе, случившуюся со мною рукопись: *»Посланіе до мертвыхъ, живыхъ и ненарожденныхъ землякивъ«*, написавши — на память 1-го мая, тоже по разсѣянности.

30 апрѣля.

Пошли съ Семеномъ въ Лѣтній Садъ, съ намѣреніемъ посмотреть монументъ Крылова. По дорогѣ, зашли въ Казанскій соборъ посмотреть картину Брюлова. Но, увы! она такъ умно — удачно — поставлена премудрыми, что и кошечьими глазами видѣть

ся невозможно... По дорогѣ зашли въ Пассажъ полюбоваться шляющимися красавицами и Алеутскими болванчиками, и прошли въ Лѣтній Садъ. Монументъ Крылова, прославленный *Пчелой* и прочими газетами, ничѣмъ не лучше Алеутскихъ болванчиковъ. Безсовѣстные газетчики! вмѣсто величественнаго старца, баронъ Клодтъ посадилъ старичка въ нанковомъ сюртукѣ съ азбучкой и указкою въ рукахъ. Баронъ, безъ умысла, достигъ цѣли, выльпивши эту жалкую статую и барельефы — именно для дѣтей, — но никакъ не для взрослыхъ. Бѣдный баронъ! Оскорбилъ ты великаго поэта, и тоже безъ умысла.

Оскорбленные барономъ, мы взяли яликъ и поплыли на Биржу. Полюбовались величественной биржевой залой, прошли въ скверъ, посмотрѣли на обезьянъ и попугаевъ, и зашли на постоянную выставку художественныхъ произведеній. Бѣдный Тирановъ! онъ и свое болѣзненное маранье тутъ же выставилъ. Грустное, тяжелое впечатлѣніе!

Находившись до-упаду, мы на яликѣ переплыли Неву, прошли часть бульвара, въ окнахъ магазина Даццаро полюбовались акватинтами, взяли извозчика и отправились домой обѣдать.

Вечеромъ былъ у Б-л-з-рського и у Круневича.

1 мая.

Рѣшили мы съ Семеномъ провести день какъ-нибудь, а вечеромъ отправиться въ Екатерингофъ посмотреть праздничную публику. Часу въ первомъ пошли мы въ академію на выставку и зашли къ графини Н. П. Не застали ее дома и прошли къ Остроградскому съ намѣреніемъ тамъ и пообѣдать. Не удалось. М. В. и его благовѣрная В. Д. больны, а дѣти гулять ушли; мы послѣдовали ихъ примѣру и, пошлявшись по набережной Невы, возвратились домой.

Въ 8 часовъ вечера, вмѣсто Екатерингофа, зашли къ Б-л-з-рському и весело болтали до первого часу.

2 мая.

Были съ Семеномъ въ Эрмитажѣ, въ отдѣленіи древней и новой скульптуры. Я не воображалъ въ такомъ количествѣ остат-

ковъ древней и новой скульптуры въ Эрмитажѣ; вѣроятно, онѣ собраны со всѣхъ дворцовъ. Прекрасная мысль. Въ отдѣленіи новой скульптуры, меня очаровалъ Танерини своей *Умирающей Душенькой*, и обидно разочаровалъ покойникъ Ставассеръ своей неуклюжей *Русалкой*. Смотрѣли музей древностей, бібліотеку, и, на первый разъ, тѣмъ кончили. Вниманіе утомилось. Залы музея отдѣланы съ бѣлымъ вкусомъ, нежели картинная галерея.

Изъ Эрмитажа прошли мы на выставку цвѣтовъ. Изумительная роскошь цвѣтовъ и растений! Но густая толпа хорошенькихъ зрительницъ мѣшаетъ вполне наслаждаться произведеніями Флоры. Въ толпѣ посѣтителей встрѣтилъ старыхъ друзей моихъ — Маслова и толстѣйшаго Сережу У—рова. Не графа, а просто — У—рова.

3 мая.

Былъ въ Эрмитажѣ, одинъ, безъ Семена. Его утомила вчера античная галерея и древности и онъ отказался мнѣ сопутствовать. *Ледѣло!* Въ Эрмитажѣ встрѣтился и познакомился съ знаменитымъ граверомъ Іорданомъ. Онъ слышалъ о моемъ намѣреніи заняться акватинтой, и предложилъ мнѣ свои услуги въ этомъ новомъ для меня дѣлѣ. Обрадованный его милымъ искреннимъ предложеніемъ, я обошелъ два раза всѣ залы съ цѣлію выбрать картину для первой пробы избранного мною искусства. Послѣ внимательнаго обозрѣнія, остановился я на эскизѣ Мурильо—*Святое Семейство*. Наивное, милое сочиненіе. Я не видалъ картины этого содержанія, которой бы такъ шло это названіе, какъ геніальному эскизу Мурильо. И такъ, съ Божією и Іордановою помощію, принимаюсь за опыты, а потомъ и за Мурильо.

Въ 4 часа оставилъ я Эрмитажъ и зашелъ на выставку цвѣтовъ. Волшебный переходъ! Впродолженіе нѣсколькихъ часовъ внимательнаго созерцанія произведеній великихъ мастеровъ, я утомился, отяжелѣлъ духомъ, и вдругъ—живая, свѣжая прелесть природы и искусства благотворно охватываетъ меня и обновляетъ. Разнообразная зелень, массы свѣжихъ роскошныхъ цвѣтовъ, музыка и, въ-довершеніе очарованія, толпы прекрасныхъ молодыхъ, свѣжихъ, какъ цвѣты, женщинъ. Я общался въ 5 часовъ обѣдать у Уваровыхъ, и пробылъ въ этомъ раю до 6 часовъ. О столица!

Вечеромъ передавалъ мои впечатлѣнія Семену и его милѣйшей Александрѣ Ивановнѣ.

4 мая.

Былъ у О. И. Иордана. Какой обязательный, милый человѣкъ и художникъ, и, въ-добавокъ, живой человѣкъ, — что между граверами большая рѣдкость. Онъ показалъ мнѣ, въ продолженіи часа, всѣ новѣйшіе приемы гравюры акватинты. Изъявиль готовность помогать мнѣ всѣмъ, что отъ него будетъ зависѣть. Я разстался съ нимъ вполонину будущимъ граверомъ.

Отъ Иордана зашелъ ненадолго къ графинѣ Н. П., а отъ нея пришелъ къ граверу и печатнику Служинскому, тоже за свѣдѣніями, засталъ его за обѣдомъ, и о дѣлѣ не было рѣчи. Зашелъ къ старымъ друзьямъ, Уваровымъ, съ цѣлью у нихъ обѣдать. Старикъ Уваровъ сообщилъ мнѣ, что спутникъ мой отъ Астрахани до Нижняго А. А. Сапожниковъ здѣсь и завтра уѣзжаетъ въ Москву. Я пустился къ нему, засталъ его дома, но онъ меня не принялъ по случаю скорого обѣда. Это меня немного сконфузило, я отряхнулъ прахъ отъ ногъ своихъ, и по дорогѣ зашелъ къ черниговскому земляку своему, Н. И. Петрову, гдѣ и пообѣдалъ на-распашку.

Вечеромъ поѣхали съ Семеномъ къ графини Н. П., гдѣ и пробыли до бѣлаго дня.

5 мая.

Въ Эрмитажѣ встрѣтилъ товарища по академіи, Михайлова, бывшаго фаворита К. П. Брюлова. Обойдя картинную и античную галерею, зашли мы въ Лондонъ позавтракать. До выѣзда своего изъ Рима въ Мадридъ, Михайловъ часто видѣлся съ К. П. Брюловымъ въ Римѣ и разсказалъ про его изумительное, неслыханное скаредничество. Великій Брюловъ великаго Рембрандта перещеголялъ въ этомъ таинственномъ искусствѣ! Разставшись съ Михайловымъ, пошелъ я обѣдать къ Л — чу, — тоже ученикъ и любимецъ великаго Брюлова. Л — чъ повторилъ мнѣ слова Михайлова съ варіаціями. Кромѣ нравственнаго безсилія, нечѣмъ растолковать подобное явленіе.

Съ Служинскимъ зашелъ къ Н. И. Уткину и не засталъ его

дома. Вечеромъ съ М. Лазаревскимъ пошли къ Семену и тоже не застали дома.

6 мая.

Съ Семеномъ поѣхали мы къ Энгельгардту и не застали дома. Зашли къ Курочкину—тоже; зашли къ землячкѣ М. С. Кржисевичъ, и она насъ встрѣтила—рѣзвая, веселая, молодая, какъ и десять лѣтъ назадъ. Чудная женщина! ея и горе не беретъ. А горя у нея немало. Она, на-дняхъ, возвратилась изъ Москвы и привезла мнѣ три короба поклоновъ отъ моихъ московскихъ друзей. Гостепріимная землячка предложила намъ завтракъ, а мы не отказались. Позавтракавши и весело поболтавши, мы взялись за шанки, какъ вошелъ Громека и съ нимъ еще какой-то кievскій землякъ.

Семенъ, за какой-то надобностію, зашелъ къ Юзefовичу, оберъ-секретарю синода, и меня потащилъ съ собою.

Разставшись съ новымъ знакомымъ, поѣхали мы обѣдать тоже къ новымъ знакомымъ—къ Степановымъ, изъ Харькова. Послѣ обѣда, Семенъ пошелъ въ театръ, а я—къ Сухомлинову, гдѣ встрѣтилъ старого знакомаго и земляка, академика Никитенка. Изъ декламатора-профессора Никитенко превратился въ простого любезнаго старика, въ разговорѣ не избѣгающаго даже малороссійскихъ выраженій. Пріятное превращеніе!

7 мая.

Отъ 10 до 12 часовъ, Семенъ, съ своимъ ученикомъ, пѣлъ разные дуэты, А. И. имъ аккомпанировала на фортепьяно, а я слушалъ и, по-временамъ, аплодировалъ... Съ какимъ трепетнымъ наслажденіемъ я воображалъ подобную сцену въ Новопетровскомъ укрѣпленіи; а теперь, когда осуществилось мое лихорадочное ожиданіе, я смотрю и слушаю какъ самую обыкновенную вещь. Станный — человекъ вообще, въ томъ числѣ и я. Послѣ дуэтовъ вышли мы съ Семеномъ на улицу, безъ всякой цѣли. Зашли случайно въ музыкальный магазинъ Пеца поболтать, а потомъ зашли къ художнику Соколову, полюбовались рисованными на шпилькахъ земляками и землячками, и пошли къ Дзюбину; не застали дома. Возвратились къ Семену и, дождавшись Юзefовича съ семействомъ, принялись обѣдать.

8 мая.

Написалъ письмо Н. А. Брылкину, отослалъ на почту, и собрался идти въ Эрмитажъ работать, какъ вошелъ Н. Курочкинъ и Вильбуа. Планъ мой внезапно измѣняется. Въмѣсто Эрмитажа, пошли мы къ Семену потолковать насчетъ постановки на сцену оперы Вильбуа. Семена не застали дома. Зашли къ Софьѣ Федоровнѣ — тоже самое. Зашли въ трактиръ, пообедали и разошлись.

9 мая.

Было намѣреніе вытащить Дзюбина въ Павловскъ. Онъ не согласился и я пустился пѣшкомъ на Крестовскій къ Старову. Въ ожиданіи обѣда, обошелъ съ Ноздровскимъ половину Крестовскаго и Петровскаго острова. Пообедалъ и пѣшкомъ же возвратился домой.

Вечеромъ были съ Семеномъ у m-elle Гринбергъ. Она много и прекрасно пѣла. Какая славная, пламенная была, бы актриса!...

10 мая.

Началъ работать въ Эрмитажѣ. Въ добрый часъ сказать, въ худой помолчать. Во второмъ часу пошелъ на англійскую набережную проводить Сухомлина за границу. Простившись съ Сухомлиновымъ, зашелъ къ Н. И. Петрову; у него случился билетъ для входа въ Исаіевскій Соборъ, и мы отправились, и насъ не пропустили, потому что билетъ подписанъ Васильчиковымъ, а не Гурьевымъ. Китайскій резонъ.

11 мая.

Работалъ въ Эрмитажѣ до трехъ часовъ. Обѣдалъ съ Антономъ Совой у Б—рського, и за успѣхъ будущаго журнала *Слово* выпили бутылку шампанскаго. Вечеромъ съ Семеномъ отправились къ графинѣ Н. П. Толстой и возвратились въ 4 часа утра. Къ великой радости хозяйки, послѣдній весенній вечеръ былъ оживленъ какъ-обыкновенно, и необыкновенно веселъ. Семенъ и мадамъ-азель Гринбергъ были душею общей радости.

12 мая.

Проводилъ Грицька Галагана въ Малороссію, а потомъ пошелъ къ графинѣ Н. П. съ цѣлью устроить себѣ постоянную квартиру въ академіи. Она общается, и я вѣрю ея обѣщанію. Разставшись съ Н. П., зашелъ ненадолго къ художнику Микѣшину, и потомъ къ Глѣбовскому. Счастливые юноши и паки счастливые художники!

По приглашенію Троцины и прочихъ земляковъ, пришелъ я къ Дюсо, въ 5 часовъ, обѣдать, и неожиданно встрѣтилъ Нижегородскихъ моихъ пріятелей — Лацу и Бабкина. Послѣ обѣда ѣздили съ Троциною и Макаровымъ кое-куда—неудачно.

13 мая.

Заказалъ мѣдную доску. По дорогѣ зашелъ къ Курочкину и не засталъ дома. Зашелъ къ землячкѣ Кржисѣвичъ — тоже самое. Зашелъ къ Градовичу, и въ дверяхъ встрѣтилъ сестру Троцины, сегодня возвратившуюся изъ-за границы. Свѣжая и здоровая. Поѣздку за границу должно принять за нормальное лѣкарство.

Вечеромъ былъ у поэта А. Совы и онъ мнѣ записалъ свое прекрасное стихотвореніе (*Do poety ludu*), а Каменецкій записалъ малороссійскую пѣсню: первая пѣсня, которую я знаю, безъ рифмы.

* * *

Забіліли сніги,
Заболіло тіло,
Ще й головонька.
Ніхто не заплаче
По білому тілу
По бурлацькому:
Ні отець, ні мати,
Ні братъ, ні сестриця,
Ні жона ёго;
Ой тільки заплаче
По білому тілу
Товаришъ ёго.
»Прости мене, брате,
Вірний товаришу!
Можеть я й умру;

Зроби мині, брате,
 Вирний товаришу,
 Съ клинѣ-древа труну;
 Поховай мене, брате,
 Вірний товаришу,
 Въ вишневімъ саду, —
 Въ вишневімъ садочку,
 На жовтімъ пісочку
 Підъ рябиною.»
 Рости, рости, древо,
 Тонкеє, високе,
 Кучерявее;
 Та й розпусти гилля
 Зъ верху до коріння,
 Листъ до долоньку;
 Покрий тее тіло
 Бурлацькеє біле
 Ще й головоньку,
 А щобъ тее тіло
 Бурлацькеє біле
 Та й не чорніло,
 Одъ ясного сонця,
 Одъ буйного вітру
 Та й не марніло!

14 мая.

Дни нечаянныхъ встрѣчъ: третьяго дня съ Лапой, вчера съ Троциной, а сегодня прихожу къ графинѣ Н. П. обѣдать и встрѣчаюсь съ моимъ единымъ, моимъ незабвеннымъ другомъ, М. С. Щепкинымъ. Онъ пріѣхалъ сюда по случаю юбилея Геденова. И не зная моего адреса, искалъ меня въ академіи, и зашелъ къ графинѣ, зная что я тамъ бываю. Догадливый мой великий другъ!

Послѣ обѣда, графиня, со всѣмъ семействомъ и мы съ нею, отправились къ адмиралу А. В. Голенищеву. Старикъ былъ въ восторгѣ отъ неожиданнаго гостя. Тутъ же встрѣтилъ я и познакомился съ барономъ Штейнгелемъ, съ Тобольскимъ другомъ Михаила Л.

15 мая.

Объщался быть у М. С. въ 7 часовъ утра и проспалъ до 10. Хорошъ пріятель! Ушолъ въ Эрмитажъ и работалъ до трехъ часовъ. Вечеромъ пошелъ до Семена и не засталъ дома.

16 мая.

Не умывшись поѣхалъ къ М. С., но онъ уже исчезъ; съ горя зашелъ къ Курочкину, — спитъ. Зашелъ къ Энгельгардту, — въ ваннѣ. Пошелъ къ мѣднику, взялъ доску и, на-авось, зашелъ къ землячкѣ М. Ст. засталъ дома. Наболтавшись до-сыта, провелъ ее къ Градовичамъ и пошелъ домой. Вечеромъ восхищался пѣніемъ милочки Гринбергъ, съ Сошальскимъ и Семеномъ; въ восторгѣ, заѣхали ужинать къ Борелю, и погасили свои восторги... Цинизмъ!..

17 мая.

Изъ пріюта, въ 7 часовъ утра, отправился къ М. С. Щ., засталъ еще въ халатѣ. Наговорились и уговорились обѣдать у К. Д. Кавелина, что и исполнили въ 4 часа. Вечеромъ былъ у Семена и не засталъ дома. *Гульвіса!*

18 мая.

Очаровательная Александра Ивановна Артемовская сегодня именинница. М. Лазаревскій купилъ для нея роскошный букетъ цвѣтовъ, а я отнесъ ей и приподнесъ; и я въ барышахъ и она невправѣ сказать, что я поздравилъ ее съ пустыми руками. И вѣжливо, и дешево....

Отобѣдавъ у именинницы, я, съ Лазаревскимъ, вскорѣ отправились къ графинѣ Н. И. и нашли тамъ М. С. Щепкина. Великій другъ мой, по просьбѣ графини, прочиталъ монологъ *Скупого Рыцаря*, Пушкина, *Фейерверкъ*, и *Разсказъ Охотника*, изъ комедіи Ильина. И прочиталъ такъ, что слушатели видѣли передъ собою юношу пламеннаго, а не 70-лѣтняго старика Щепкина. Геніальный актеръ и удивительный старикъ. По-общанію, и я, съ горемъ по-поламъ, прочелъ имъ свои *Неофиты*. Не знаю, насколько они меня поняли, — по-крайней-мѣрѣ внимательно слушали.

19 мая.

Въ 12 часовъ проводилъ моего великаго друга, М. С. Щепкина, на Московскую желѣзную дорогу. На Михайловскомъ театрѣ

смотрѣлъ Садовскаго, въ роли *Расплюева* (Свадьба Кречинскаго). Послѣ Щепкина, я не знаю лучшаго комика. Самойловъ далеко уступаетъ Садовскому. Г. Снѣткова 2-я играла слабо. Какъ бы хороша была моя незабвенная Піунова!

20 мая.

До трехъ часовъ работалъ въ Эрмитажѣ. Обѣдалъ у моихъ старыхъ друзей У—ровыхъ. Сергѣй У—овъ, веселѣйшій толстякъ на свѣтѣ, сказалъ слѣдующій экспромтъ разносчику апельсинамъ:

Напрасно, разносчикъ, въ окно ты глядишь
Подъ бременемъ тягостной ноши;
Напрасно ты голосомъ звонкимъ кричишь:
Лемоны, пельцины хороши!

Не обольщай меня мечтой
Плодовъ привозныхъ изъ чужбины:
Нѣтъ, душу полную какой-то пустотой
Не соблазнить златые апельсины.
Я отжилъ жизнь свою давно,
И всѣ души моей желанья
Сосредоточилъ я въ одно
Разоблаченное отъ счастья ожиданье.

Напрасно, разносчикъ, въ окно ты глядишь, и проч.

Вечеромъ былъ у Семена, и милѣйшая Александра Ивановна играла лучшіе мѣста изъ *Трубадура*. Очаровательно играла!

Повернувся я зъ Сібірі,
Та не маю долі:
Хоть, здаеця, не въ кайданахъ,
Та не маю волі.

Слідять мене зліі люде
День, часъ и годину,—
Прийде туга до серденька,
То ледві не згину.

Зовуть мене розбійникомъ —
Кажуть, що вбиваю:—
Я нікого не вбивъ ище,
Бо самъ душу маю.

Возьму гроші въ багатого,
Убогому даю,
И, такъ людей поділивши,
Самъ гріха не маю.

Маю жінку, маю дітокъ,
Однакъ їх не бачу;
Якъ згадаю про їх долю,
То гірко заплачу.

Треба мені в лісі жити,
Треба стерегтись...
Хоть, здаеця, світъ широкий
Та нігде подітьця.

Сочиненіє этой, весьма немудрой, піснї приписываютъ самому Кармелюку. Клевещуть на славного ліцаря. Это рукодѣлье какого-нибудь мизерного Падуры.

(Съ 21 мая по 13 іюля 1858 г. ничего въ «Дневникъ» не записано).

13 іюля 1858.

СОНЪ.

На пánциві пшеницю жала;
Втомíлася; не спочивáть
Пішла вь снопí, — пошкандибáла
Иváна-сíна годува́ть.
Вонó сповíтее кричáло
У холодóчку за снопóмъ;
Росповила, нагодува́ла,
Потéстила, — и піби сномъ,
Надъ сíномъ сідя, задріма́ла.
И снігця їй той спить Иванъ —
И уродлívий, и ба́гатий,
Не одинóкий, а жонáтий
На вóльний, ба́читця... бо й самъ
Уже не пánьський, а на вóлі
Та на своїмъ веселі́мъ полі
У-двохъ собі пшеницю жнуть,
А діточкí обідъ несуть...
Та й усміхну́лася небо́га...
Прокíнулася — нема́ пічо́го!
На Їва́ся гáйнула; взяла,
Їго́ гарне́нько спови́ла,
Та, щобъ дожáть до мaновóго.
Ще ко́пу доживáть пішла...
Оста́тню, мо́же; Богъ помóже,
Той сонъ твій справдітьця....

Т. ШЕВЧЕНКО.

Примѣчаніе. Послѣднихъ двухъ стиховъ нѣтъ въ этомъ стихотвореніи, напечатанномъ, при жизни Тараса Григорьевича, въ *Русской Бесѣдѣ*. И, дѣйствительно, эти два стиха нарушили бы художественную цѣльность поэтическаго созданія; но они дороги для насъ, какъ указаніе на то, какой заботой, какой надеждой постоянно была занята душа истиннаго кобзаря-народолюбца; ими же оканчивается и *Дневникъ*, — *Дневникъ* — драгоцѣнный по своей правдивости, простотѣ, искренности и по автобіографическимъ подробностямъ. Намъ кажется, что Шевченко, какъ поэтъ, художникъ и человѣкъ, полнѣе всего высказывается въ *Дневникъ*. Кто внимательно прочтетъ его, отъ начала до конца, тотъ сразу составитъ себѣ живое представленіе объ этомъ гениальномъ явленіи, и не только будетъ удивляться ему, пораженный многосторонностью ума и сердца этого дивнаго самоучки, широтой и истинностью его взгляда на жизнь и искусство, но и полюбитъ его, какъ человѣка, со всѣми его слабостями, которыя онъ такъ-глубоко сознаетъ и въ которыхъ такъ-откровенно сознается. Насъ упрекали, зачѣмъ мы печатали весь *Дневникъ* сподрадь, не исключая многихъ мелочей — и не занимательныхъ и, въ то же время, слишкомъ обнажающихъ темныя стороны домашней жизни поэта. Но мнѣнію этихъ строгихъ судей, образъ поэта долженъ оставаться свѣтлымъ и величавымъ, какъ его произведенія: слѣдовало выбрать лучшія страницы изъ *Дневника*, а не помѣщать такихъ подробностей, которыя прочесть было бы непріятно самому Шевченку.

Мы руководились иною мыслью; мы, напротивъ, жалѣемъ, что принуждены были выпустить нѣкоторые мѣста, гдѣ рѣзко высказываются и его негодованія, и ненависть, и желчныя приговоры, и насмѣшка; мы увѣрены, что поэтъ не упрекнулъ бы насъ за это. Шевченко, при жизни, скрывалъ только свои душевныя думы и самыя нѣжныя проявленія своего сердца; но никогда не старался скрыть и тѣмъ-болѣе закрашивать тѣ пятна, которыя наложила на него многопечальная и многотрудная жизнь, продержавшая его, отъ колыбели до могилы, въ черномъ тѣлѣ. Онъ никогда не подымался на ходули, никогда не разыгрывалъ роли; будучи, безъ малѣйшихъ усилій, истинно — возвышенъ, неподражаемо-великъ въ своихъ поэтическихъ созданіяхъ, (изъ которыхъ многія еще не напечатаны), — онъ никогда въ жизни не выскочилъ во весь свой ростъ, становясь рядомъ, рука-об-руку, съ людьми обыкновенными, рядовыми. Посмотрите, сколько очаровательныхъ личностей онъ встрѣчаетъ на каждомъ шагѣ, какъ онъ восхищается ими — и какъ мало самоувѣренности, довольства самимъ-собою выражается въ его *Дневникъ*! Въ жизни, онъ былъ еще скромнѣе. *«Ті у насъ бувъ старіишій одъ усіхъ, а якъ заговоривъ, то мовъ найменший братъ,»* вполне справедливо сказано въ *голосинні* одной Украинки у его гроба.

Насъ, Украинцевъ, нерѣдко обвиняютъ въ увлеченіяхъ, даже въ пристрастіи къ своимъ героямъ... Да, это съ нами случается; но если къ намъ увлекались по-справедливости, то это Шевченко, — если мы преданы кому съ заслуженнымъ вполне пристрастіемъ, то къ Шевченку. Шевченко принадлежитъ къ числу тѣхъ необычайныхъ личностей, въ которыхъ, какъ въ Гарибальди, можно видѣть слабости, ошибки, но зато еще силь-

нѣе привязаться къ нимъ, еще нѣжиѣе любить ихъ. Пускай, въ напечатанномъ нами *Дневникъ*, увидятъ Шевченка всего, каковъ онъ былъ; пускай изъ него поймутъ, что наше пристрастіе не то, которое бовтса правды для своихъ любимцевъ. Тому, кто имѣлъ полное право отнестись къ своей *Музѣ* — къ своему главному призванію — съ словами:

»Ми не лукавили съ тобою, —
Ми прѣсто йшли: у насъ не ма
Зернѣ непра́вди за собою:

тому не страшна правда. Въ этомъ должны сознаться всѣ, даже люди въ родѣ тѣхъ господъ, которые осуждали почтеннаго соплеменника, г. Совинскаго, за его оцѣнку Шевченка... Немногіе рѣшались теперь напомнить собой пѣтуха, который не умѣлъ отличить, въ сору, жемчужныхъ зеренъ. *Ред.*

ЗАМѢЧАТЕЛЬНЫЕ ВАРИАНТЫ УКРАИНСКИХЪ

ИСТОРИЧЕСКИХЪ ПѢСЕНЪ.

I.

ОЛИКСІЙ ПОПОВИЧЪ ⁽¹⁾.

Эй, по Чорному морю,
На камені біленькімъ,
Тамъ сидить сокілъ ясенький,
Жалібенько квиле-проквіляє,
И на Чорне море
Спильна поглядає,
Що на Чорному морю
Щось не добре починає:
Злосопротивна хвилечна
Хвиля встає,
Судна козацькі-молодецькі
На три части розбиває:
Перву часть ухопило
У Біларанську ⁽²⁾ землю занесло;
Другу часть схопило
У Дунай въ гірло забило:

(1) Сохраняемъ произношеніе и распредѣленіе стиховъ въ томъ видѣ, въ какомъ оно находится у доставителя, которому приносимъ глубочайшую благодарность. Дума о бурѣ на Черномъ морѣ, припоминаетъ Владимірова богатыря, Алёшу Поповича, и Садка Богатаго, купца новгородскаго, въ великорусскихъ былинахъ. Ред.

(2) Біло-аранську.

А третя часть тутъ має —
Посередъ Чорного моря,
На бистрій хвилі,
На лихій хуртовині потопляе.
При той часті
Було війська много;
А бувъ старшиною
Грицько Коломниченко, —
По всьму війску барзе окличень, —
Словами промовляє,
Слізами обливає:
»Эй, козаки, панове-молодьці!
Добре ви дбайте,
Гріхівъ не тайте!
Исповідайтеся ви
Милосердному Богу,
Чорному морю,
Отаману Кошовому,
Хто на собі гріхи має!»

Тутъ всі козаки
Такъ замовчали,
Якъ въ ротъ води набрали.
Тільки озветься
Оликсій Поповичъ,
Гатманъ запорожець:
— Эй, козаки, пани-молодьці!
Добре ви чиніте,
Самого мене —
Оликсія Поповича — возьміте,
До моєї шиї
Камінь біленький прив'яжіте,
Очі мої козацькі, молодецькі,
Червонною китайкою затміте,
У Чорне море
Самого мене спустіте:
То нехай я буду
Своею головою
Чорное море дарувати,

Ніжъ я маю
Много війська безвинно
На Чорнімъ морі погубити, —
Ніжъ я маю много душъ —
Віръ християнськихъ
На Чорному морі потопити. —

Тое козаки якъ зачували,
Словами промовляли,
Слізами обливали:
»Эй, Олексію Поповичу,
Славний лицарю и писарю!
Ти жъ Святе Письмо
По тричі на день читаешъ
И насъ — простихъ козаківъ —
На все добре навчаешъ;
Про що жъ ти одъ насъ
Гріхівъ більше маешъ?

Олексій Поповичъ
Тое зачуває,
Словами промовляє,
Слізами обливає:
— Эй, козаки, панове-молодьці!
Я Святе Письмо
По тричі на день читаю,
И васъ — козаківъ простихъ —
На все добре навчаю, —
Одъ васъ-таки гріхівъ більшъ маю:
Шо якъ въ охотне військо одѣйжавъ,
И зъ отцемъ и зъ матірью
Вопрошенія не мавъ,
И старшого брата
За брата не мавъ;
И старшу сестру
Барзе зневажавъ, —
Стремінемъ у груди однихавъ;
А ще зъ города вибігавъ,
Триста душъ дітей маменькихъ
Ковемъ своїмъ добримъ розбивавъ,

Кровъ християнську
Безвинно проливавъ;
А молодії жѣни,
За ворота вибігали,
Дітокъ маленькихъ
На руки хватали,
Мене, Олексія Поповича,
Кляли-проклинали.
А ще мимо сорока церковъ пробігавъ
Шляпи не здіймавъ
И на себе хреста не покладавъ,
И отцевської — матчиної
Молитви не споминавъ...
Либонь мене, козаки панове-молодці,
Найбільше той гріхъ споткавъ.
А ще мимо царської громади пробігавъ,
За своєю гордошю шляпи не здоймавъ
На день добрий не дававъ...
Либонь мене, козаки панове-молодці,
Найбільшъ той гріхъ споткавъ.
Ей, се не Чорне море
Мене отопляє:
Се отцевська, - матчина
Мене молитва карає.
Ей, колибъ мене отцевська матчина молитва
На Чорному морю не втопила,
Одъ смерти боронила!..
Якъ буду я до отця, до матері
И до роду прибувати,
То буду я отця и матіръ
Штити, шанувати, поважати,
И старшого брата
За рідного отця почитати;
И близькихъ сусідъ
За рідну братію
У себе вживати. —
Якъ ставъ Олексій Поповичъ
Гріхи Богу повідати,

То заразъ стала змосопротивна
Хвилечна хвиля
На Чорному морю притихати:
Притихала и впадала,
Мовъ на Чорнімъ морі не бувала;
Усіхъ козаківъ до острова
Живцемъ прибивала.
То козаки на островъ виходили,
Великимъ дивомъ дивовали,
Словами промовляли,
Слезами обливали:
Шо на Чорномъ морі,
На бистрій хвилі,
На лихій хуртовині потопали, —
Ні одного козака,
Черезъ Олексія Поповича,
Междо військомъ не стирали.

Олексій Поповичъ
На-чудо вихожає,
Бере въ руки Святе письмо,
По тричі на день читає:
И всіхъ простихъ козаківъ
На все добре навчає:
»Слухайте, козаки, панове-молодьці,
Якъ сѣ Святе Письмо просвіщає,
На все моленіє указує:
Которий чоловікъ
Отцевську — матчину молитву
Штить, шанує, поважає,
Того отцевська — матчина молитва
Зо дна моря винімає,
Одъ гріхівъ душу одкупає,
До царствія небесного провожає;
Та отцевська — матчина молитва
У купецтві и въ реместві,
И на полі и на морі,
На помічъ приспіває.
Намъ годитьця тое спам'ятати,

За котрими молитвами
 Стали ми хліба — соли поживати.«
 Дай, Боже, миру царському,
 Народу християнському,
 Усімъ на здоровіе, на многі літа мати!
 (Записано въ Харьковской губернії отъ лірника)

II.

ПРО СЕМЕНА ПАЛІЯ.

Ой и підъ ругою, підъ Саборею,
 Ой підъ вишневимъ садомъ,
 Тамъ Мазепа наметъ напинає,
 Все кубочки сповняє.
 Ой исповняє та тіі кубочки
 Все зеленимъ виномъ,
 Вітати Палія Семена.
 Ой ище жъ Палій, ой ище жъ Семень
 Меду й вина сѣго не напився;
 А уже жъ Палій, а уже жъ Семень
 Изъ своїхъ нігъ звалився.
 Ой и крикнувъ проклятий Мазепа
 На свої *лайтани*
 »Возьміть Палія Семена,
 Та забийте въ кайдани,
 А на руки скрипиці,
 Та посадіть Палія Семена
 У превеликій темниці;
 А самъ же я пойду, самъ же я поїду
 До государя на столицю.
 Якъ озвався та Палій Семень,
 Та сидячи у темниці,
 То стало жъ чудно, то стало жъ чудненько
 У государя на столиці:
 »Ой бреше, бреше проклятий Мазепа,
 Якъ песь, на столиці!«

Тоді крикнувъ великъ свѣтъ государь
На свої москалі:

»Возьміть ви сѣго плута Мазепу

Та закуйте въ кайдани,

Та посадіть плута Мазепу

У превеликій темниці!

Та приставте ви Палія Семена

Та до мене на столицю...

Ой чи можешъ ти, Палію Семене,

Та Мазепу звоювати?

Будешъ ти зъ мене, Палію Семене,

Великую плату брати».

—»Ой не хочу я, великъ свѣтъ государь,

Великої плати брати,

Тільки не подозволяйте изъ України

Да віку некрутивъ брати,

А ні некрутивъ, а ні подушного,

А ніякої плати,

То можу я плута Мазепу

Заразъ звоювати».

Ой уже жъ хмель, тонкая хмелина,

Коло дерева вьетця:

Уже жъ шведський король съ Паліємъ Семеновъ

Підъ Полтавою бьетця.

Ой уже жъ хміль, тонкая хмельнина,

Зъ тичини похилився:

Уже жъ шведський король Палію Семену

У ніженьки поклонився.

(Записана одъ Сави Бовкуна, въ Лу-
бенськимъ повіті, на річці Сліпороді, въ
селі П. И. Рудановського, 17-го августа
1860-го року, Андріємъ Пришарою, кан-
дидатомъ юридическихъ наукъ).

III.

НАРОДНАЯ ПѢСНЯ.

(1775).

Та славне жъ було Запорожъя,

Та и всіма сторонами,

А тепера ніде жити,

— — — — —

Та бережися жъ, Калнишевський,

Та й відъ чистого ставу;

Бо втеряешъ Запорожъя

И козацьку славу.

Та й не вберігся Калнишевський

Та й відъ синього моря;

— — — — —

— — — — —

Та наступила чорна хмара,

Иде дощикъ зъ неба:

Зруйнували Запорожъя —

А колись буде треба.

Та й зруйнували Запорожъя,

Та забрали клейвоти;

Наробили сіромахамъ

Превеликої скорботи.

Та наіхали відкущивки

Риболовні скупляти:

Тоді стали Запорозці

Підъ Турка втікати.

Та зібралося сорокъ тисячъ,

Та підъ Турчина жити,

Заприсягли Турчинові

Вірненько служити.

Та добре було, та добре було

Та підъ Турчиномъ жити,

Та яковось, та яковось

За невіру служити!..

(Сообщено г. Оедоромъ Щербиною).

IV

Ой за Богомъ — за рікою,
При Турецькій грانیці,
Тамъ стояли пікинѣри,
Зъ ними компанійці.

Въ зеленую недіменьку,
Якъ стало світати,
Компанійці пікинерамъ
Заразъ дали знати:—

Иде орда изъ-за гарда,
Много съ прапорáми:
Поляжемо, милі браття,
Тутъ ми головами.

Маіоръ Тищовъ ⁽¹⁾ командувавъ:
— Стійте, не боємся!
Хоча жъ орди много иде —
Ружжомъ отобьемся.

Маіоръ Тищовъ командовавъ —
И храбро стояли;
Пікинери чрезъ Богъ-ріку
Утікати стали.

Стали жъ вони утікати,
Стали топитися,
А Нагайці, съ сильнимъ обо(зо^{мъ}?),
Стали ломитися.

Якъ нагнали пікинерівъ —
Кололи й рубали,
А послідки съ-підъ каменя
У полонъ забрали.

Якъ добули пікинерівъ
При Турецькій двері,
Останнії изъ походу
Идуть пікинери.

(1) Ргищевъ?

Стрінуть отці и матері,
 За синівъ питають.
 — Уже жъ вашихъ синівъ давно
 Орли доглядають!
 Осталися ваші сині
 Надъ Богомъ-рікою,
 Поселились у Мигеї ⁽¹⁾
 Ономъ (?) слободою.
 Не надійтесь своїхъ синівъ
 Съ походу ніколи:
 Уже жъ вони вамъ оддали
 Послідні поклони.

*(Сообщено Марією Ивановою Надхи-
 ной, изъ г. Новомосковска, черезъ Г. П.
 Надхина.*

⁽¹⁾ Въ другой разъ было пропѣто: въ Семігѣ.

Принося искренную благодарность всемъ доставителямъ, повторяемъ
 свою просьбу спасать отъ забвенія цѣнные памятники народной поэзіи и
 исторіи и сообщать ихъ въ Основу — Ред.

ГАРКУША.

ДРАМАТИЧНІ КАРТИНИ, У 3-ХЪ ДІЯХЪ (¹).

ЛИЦЕДІ:

ПРОХОРЪ СЕМЕНОВИЧЪ БУТУЗЪ,
сотникъ, старий чоловікъ.
Пані Маруся, жінка ёго, по 17-му г.
Галя, молошна її сестра.
Катерина, кляшниця, стара баба.
Хведіръ, джура сотниківъ.
Хорунжий, обиватель, и сусіда сот-
никівъ.

Куць	{	обивателі, трохи молодші
Бєбєхъ		одъ сотника.
Гаркуша,	{	отаманъ розбійниківъ.
Обухъ, ёго джура.		
Власъ	{	старшина у розбійни- ківъ.
Помєло		
Вакула		
1-ий	{	розбійники.
2-ий		

Дворові люде сотника, козаки, народъ, розбійники, дівчата и козачки.

ДІЯ I.

(Обстановка: спальня сотничихи; въ кутку ліжко зъ пологомъ; кругомъ ди-
вани и дзиглики, прикриті пістряними чехлами. На стінахъ висить броня
и бандура. Посередині двері у дівочу, а далі видко ще й другі двері въ
сіню. На правій стороні спальні — вікно, а на лівій — двері въ покоі сот-
ника. Въ дівочій дівчата матають нитки и прядуть. Сотничиха, смутная,
сидить біля стола, схиливши голову на руку. Галя стоїть біля неї).

ВИХОДЪ I-ий.

СОТНИЧИХА, и ГАЛЯ.

Галя. Та годі тобі. мое серденько, сумувать и вбиватьца! Якъ
таки: четвертий місяць, якъ одружилась, а й досі усе плачешъ, —
очі не висихають! Пора бъ вже тобі й привикнуть...

Сотничиха. Привикнуть до своєї неволі, до бридкого сотни-

(¹) Зъ оповідання Флора Ульяновича, въ моєму романі: *Братья-Близнецы*

ка, до ёго осоружного кохання?!.. Чи ти знаєшъ, що мій нелюбъ теперички міні ще гідший ставъ, якъ до шлюбу...

Галля. Не ти жъ перва одружилася зъ старимъ, — та й живуть же щасливо, неваче зъ молодими. А коли вже вінъ такий тобі гідкий, нащо йшла за ёго?

Сотничиха. Хібажъ ти не знаєшъ, що мене матуся при-неволила...

Галля. Знаю; ти жъ довго спричалася, а тамъ такъ швиденько згодилася. Я вже подумала, чи не причарувавъ тебе чимъ, справді, панъ сотникъ...

Сотничиха. Лихо мене тяжке згодило! Ось слухай: зпершу, матуся мене вмовляла, улещала, навколюшкахъ передо мною стояла—просила, я й слухать не хотіла; далі, матуся сварила, лаяла мене, била, хотіла проклясти, а я все-таки не згодилася; та вже якъ матуся сказала, що вона бідна, и стала мене корить, що відіймаю въ її остатній шматокъ хліба, тоді я, зав'язавши очі, покорилася лютій моїй долі!.. Лучче лежать у сирій землі, аніжъ жить зъ нелюбомъ! (Плаче.)

Галля. Рідна ненька згубила свою дитину!.. Вона думала, що для дівочого серця тільки й треба що срібла, золота та убрання.

Сотничиха. Я одъ тебе, Галю, ніколи не таїлась. Слухай, я тобі розкажу, що найгіршъ точить мое серце й не дає міні спокою ні вдень, ні вночі...

Галля. Розкажи, мое серденько, розважъ своє горе: ти знаєшъ, що ніхто тебе такъ не любить якъ я.

Сотничиха. За-кільки днівъ до мого шлюбу, разъ пішла я у ліс посумувать та поплакать. Було ще рано,—совечко тільки що викотилось изъ-за гори, и я, замислившись, схиливши голову, йшла собі. Коли разомъ щось залопотіло... озирнулася, дивлюсь — стоять передо мною два козаки вёрхи, неначе зъ землі выросли. Той, що їхавъ попереду, сидівъ на білімъ коню, въ червоному жупані. Такого гарного, моторного козака міні не доводилося ніколи й бачить. Жупанъ на ёму бувъ весь у золоті; броня блищала самоцвітнимъ каміннямъ; а я тільки й бачила ёго чорні очі, що сяяли неначе зорі середъ темної ночі. Серце мое затокотіло, въ грудяхъ сперся духъ, а я стояла—и все на ёго дивилася, мовъ причарована. И козакъ, зупинивши коня, тежъ дивився на мене; далі усміхнувся та й каже: »Здорова була, моя

горличко! сёгодні, якъ бачу, зійшло два соньця разомъ... не знаю, яке й краще!..» До смерти не забуду ёго погляду, ёго усмішки! зъ-підъ чорного вуса, якъ жемчужне намисто, заблищали зуби, зъ очей посипались іскри и всю мене запалили; ёго голосъ и тепереньки чую. Міні стало страшно, и я, мовъ несамовита, побігла у гущину та й сховалась. Зъ того часу, козакъ не виходить у мене зъ голови; тільки ёго одного й бачу, тільки про ёго одного и думаю, и гадаю!

Галя. Давно бъ призналась!.. Такъ отъ воно що: тебе чарували чорні очі!.. Я заразъ приведу Зіньку-шептуху, то вона скропить тебе водицею и розібье ті чари. (*Хоче йти*).

Сотничиха (*удержує*). Постривай! сі чари, сі муки, милі мойму серцю; вони тільки мене й держуть, и втішають на світі!

ВИХОДЪ 2-ий.

Тіжъ и КАТЕРИНА.

КАТЕРИНА (*приледжуючись до Сотничихи*). Все плаче та биваєтця!.. Чого жъ тобі ще бракує, моя пані кохана?.. Панъ сотникъ тебе любить, души въ собі не чує; ти—въ багатстві, въ роскоші, якъ рибонька въ плесі; глянь на себе, — вся въ перлахъ, въ яхонтахъ, въ шмарагдахъ, грезеті, въ оксаміті?.. Увесі світъ изходи, то щасливішої пані не побачишъ. Усі тобі завидують, а ти...

Сотничиха (*перехоплює*). А я завидую найбіднішій хуторянці. Зъ милимъ и въ простій хатинці була бъ щасливіша!...

КАТЕРИНА. Рісказні, моя пані кохана! Се тобі такъ здаєтця; якъ бачу, не коштовала ще ти гіркої; безъ достатку и зъ млимъ нудно жить на світі. Покорися жъ своїй долі, полюби пана сотника... якого ще тобі чоловіка?.. панъ на всю губу, всі ёго поважають, всі ёго боятця!..

Сотничиха (*зъ досадою*). А я ёго, гидкого-брудкого, зневажаю! вінъ неначе гробакъ точить мое серце!

КАТЕРИНА. Охъ, моя пані кохана! попалась би ти другому чоловікові, — не стала бъ такъ криву гнути!..

Галя (*перехоплює*). Годі тобі, стара воркотухо! твої влещання ще гіршъ засмутили панію...

(*За лаштунками чути голосъ Сотника*):

Хведоре! нехай коней сідлають, та щоб гончихъ и хортівъ на швори позбірали!

КАТЕРИНА. Сотникъ, сотникъ!.. Годі плакати, моя пані кохана! панъ сотникъ дуже сваритця, якъ угледить твої слёзи, и на насъ, підвласнихъ, зганя свое серце.

(Сотникъ за лаштунками):

Добре нагодовать народъ и козаківъ, що зібрались на полювання. Та щобъ було чимъ нагодувать людей Бебеха, Куця и Хорунжого, бо й вони тежъ прийдуть.

ВИХОДЪ 3-ій.

Тіжъ и СОТНИКЪ.

Сотникъ. Добридень, моя кралечко, моя лялечко! (*прилежуетця*). Усе така жъ заплакана! и поглядъ той же, похмурий. Чого жъ тобі треба, чого бажаєшъ? скажи тільки, слово промовъ— и все, якъ зъ неба, посишетця!

Сотничиха (*чуло*). Я бажаю смерти, однії смерти!

Сотникъ (*сміється*). Ну, скажіть-таки на милость, якъ ёго на світі вгадаєшъ, чого часомъ бажають гарні молодиці?... Чи тобі жъ таки, моя кралечко, бажать тієї смерти? Тобі тільки жить та Богу дякувать, що пославъ тобі такого чоловіка, якъ я!.. Не дуже я молодий, правда,—затежъ десять молодихъ за поясъ заткну!... Якого тобі ще треба (*береться вбоки*), чимъ не воякъ?...

Сотничиха. Чомъ же ти не пішовъ на війну?

Сотникъ. Чомъ?.. и безъ мене багацько дурнівъ знайшлось! Та шó тамъ и робить на тій війні? Отъ, якъ-би були лицарі, то бъ я сівъ на свого шнака, та й поїхавъ на турніръ...

Сотничиха (*перехоплює*). Недалеко бъ заїхавъ: заразъ би пьяного привезли до-дому.

Сотникъ. Брехня! я бъ наполонивъ чоловіка зъ двадцять лицарівъ, привівъ би їхъ до тебе, та й сказавъ: «кланяйтесь, бісова німота, моїй жінці, пані Марусі,—отъ такъ!» (*Ханас за коміръ Катерину и нагинає її до нігъ Сотничихи*).

КАТЕРИНА (*жальбно*). Змилуйся, пане сотнику, схаменись! Який я лицаръ? я—стара баба! (*Про-себе*) Глянь, який бравий—

и старої баби не злякавсь! (*За лаштунками чути ловецькі рога*).

Сотникъ. Отъ и пані-товариші збираютця! (*Катерині*) Наготуй намъ снідання, та щобъ більшъ було настоєкъ, запіканокъ, наливокъ — и полинкової, и м'ятної, и курдимонової и калганівки...

КАТЕРИНА. Чую, пане сотнику. (*Виходить зъ Галею*).

ВИХОДЪ 4-ий.

ТІЖЬ, КУЦЬ, БЕБЕХЪ и ХОРУНЖИЙ (*въ броні, зъ фузіями, пістолями и кинжалами*).

Куць, Бебехъ и Хорунжий (*разомъ*). Великомиститому пану сотнику и найпрекраснішій пані Марусі доброго здоров'я и всякого благоденствія бажаємо и низенько кланяємось!..

Сотникъ (*сановно протягує на нихъ руку*). Здорові були, паня товариші! просимо сідати,—щобъ усе добре сідало. (*Містяться и сідають*). Сьогодні запросивъ я васъ до себе на полювання — таке, що якъ світъ-сонця, то ще такого у нашому краю не бувало. Зо всеї околиці зібравъ на обласу козаківъ и народъ,—просто, *посполите-рушення*: всю мою броню роздавъ охотникамъ, одніхъ тенетъ вистачить на дві милі.

Куць, Бебехъ и Хорунжий. Ого-го-го!..

Сотникъ (*перехоплює*). Та се ще не все,—а отъ-що: сьогодні зъ нами буде полювать и найпрекрасніша моя жінка, пані Маруся!..

Куць, Бебехъ и Хорунжий (*весело*). Пані Маруся! Ай, пане сотнику! оттакъ вигдай!

Сотникъ. Всіхъ ведмедівъ и вепрівъ вилючимо, всіхъ вовківъ, лисиць, витравимо.

БЕБЕХЪ. Глянь! а чи давно жъ ти, пане сотнику, переставъ бовтця ведмедівъ и вепрівъ?

Сотникъ. Та я й чорта не злякаюсь, якъ до чого припаде! (*Готують закуску; Катерина и дівчата покривають стілъ и ставлять блюда, тарілки, пляшки й чарки*).

БЕБЕХЪ. Ну, гледи жъ, пане сотнику! я вже тобі сьогодні догожу: всіхъ ведмедівъ и вепрівъ прямісінько на тебе випру! Роб зъ ними що самъ знаєшъ...

Сотникъ *(скоро)*. Чи ти не здурівъ?! аджежъ я стоятиму біля пані Марусі... ти ще її до-смерти перелякаєшъ!

Куць. Не бійсь, пане сотнику: я самъ буду біля пані Марусі, всіхъ ведмедівъ и вепрівъ перестреляю! *(Показує на рушницю.)* Всіхъ таки до одного! *(Цілує руку пані Марусі.)* Не бійсь, моя крулево!

Хорунжий. Та годі вамъ, пани-товариші, изъ пустаго въ порожне переливать! Ведмеді и вепрі намъ нестрашні; а отъ, послухайте, яке лихо насъ чека: е відъ чого зимислитись и потилицю почухать; особливе тому, у кого, якъ у жида, грошей и така гарна жінка, якъ пані Маруся!

Сотникъ *(швидко)*. Яке тамъ лихо? Печина тобі въ ротъ и сіль у вічі!...

Бєбєхъ. Чи не сарана?

Куць. Падіжъ, хвороба?

Хорунжий. Гіршъ! Сьогодні мій своякъ, зъ Стародуба, давъ міні звістку, що до насъ мандрує у гості Гаркуша, — отъ-що!

Усі. Гаркуша!... Гаркуша!

Сотникъ. Нєсподіванє лихо, кара Божа! Що теперечки будемо робить, пани товариші?

Куць. Далеко кудому до зайця, такъ и Гаркуші до пані Марусі: я самъ її обороню!...

Бєбєхъ и Хорунжий. Голови наші положимо за паню Марусю!

Сотникъ. Спасибі вамъ, пани-товариші... Нєхай насъ милує и хранить Господь одъ такого ворога! Хіба ви не чули, який се паливода Гаркуша?..

Бєбєхъ. Дє ще той Гаркуша, а ти вже, пане сотнику, и нись похнюпивъ. Не бійсь: Гаркуша не який-небудь дурень — голови підъ колесо не підсуне. Мало у тебе того люду, — козаківъ?.. Та й ми не сидітимемъ, згорнувши ручки: сидячого, кажуть, татарє беруть!

Хорунжий. Нєхай тільки сунетця, то ми єго на першій оциці провітримъ!

Куць. Се єму не зъ Литвинами дзекать... я єго одинъ!...

Бєбєхъ. Ударь лихомъ объ-землю, пане сотнику! бачъ, скільки у тебе заступниківъ! Дє ще той у біса й Гаркуша, а ти вже й злякавсь!...

Сотникъ. И не думавъ лякатись! Якъ до чого припаде, то я ёго на шматки пошарпаю, — якъ мишъ въ ступі задавлю!... Вже я его не помилю!... Випьемо жъ, пани-товариші, й поснідаємо; пора вже й на полювання...

Хорунжий. Розумне слово и слухать гарно!

Куць. Давно бъ такъ!

Сотникъ. Почастуй же насъ, кралечко моя, ручковою, щобъ запіканка посолодшала. *(Сотничиха частує и кланяється).*

Куць *(випива и пильно дивиться на Сотничиху)*. О, та яка жъ смашна! Оттакъ би й до смерти усе пивъ, та на тебе дивився бъ, мой крулево!

Хорунжий. Веселе бъ життя було...

(Випивши по чарці, сідають за стіл).

Сотникъ. Ну, пани-товариші, випьемо по другій: по першій не снідають! *(Ще пьють и їдять. Сотничиха тежъ з ними сидить, схилившись на руку. Дівчата прислужують.)*

Куць. Що се за мара така — Гаркуша? розкажіть, будте ласкові; признається, я про ёго не багато де-чого й чувъ...

Бєбєхъ. Тимъ-то такий и смілий!

Хорунжий. Э, не взявъ ёго катъ, — зъ біса-завзятий козакъ! Вінъ зъ Січи; розказують, що разъ, у бенкеті, кругляючи горілку, полаявся вінъ зъ куріннимъ отаманомъ, та якъ затопивъ ёго по виску михайликомъ, такъ вінъ и дуба давъ. Отъ, Гаркуша, щобъ не мотаться на шибениці, або не крутиться на палі, и давъ зъ Січи дропакá, та й не одинъ. а підмовивъ зъ собою ще кілька січовиківъ, такихъ же харцизівъ якъ и самъ, та й стали різать та грабувать народъ хрещений, — не такъ простихъ, якъ нашого брата, та ще й багатого. Спочатку, розбивавъ вінъ біля Дніпра, а теперечки и по Десні, та й до насъ не прошений поверта. Якъ послухаєшъ, що про ёго вигадують, такъ волосся до-гори підіймаєтця: ёго й куля не бере, бо вінъ характерникъ, и такий здоровий, що карбованця згина на долоні, шістерню въ млині здержує; на все здатний: зъ пістоля кулею летючу птицю бє, досконально грає на бандурі, співа, вірші komponує; ище молодий, а такий зъ ёго козарлюга, що на яку дівчину, або молодицю, не накине окомъ, то такъ її й причарує до себе....

Сотникъ. Брєхня, тричі брєхня! гидкий - бридкий, більшъ

здався на чорта, якъ на чоловіка; а гяне на кого, то неначе поломьямъ опалить!

Бєбєхъ. Такихъ-то жіночки наші й люблять:—щобъ однимъ поглядомъ її спаливъ!

Хорунжий. А який смілий, матері єго ковінька! Чи чули, яку вінъ штуркерію викинувъ въ Острі?... Розсердився за щось на військового писаря, та, у-день, витягъ єго зъ-за пєчи, и вже на третій день знайшли єго въ лісі: висить на сучку, обідраний якъ заяча тушка. А въ Мглині — такъ ще лучче: просто, прі-хавъ у двіръ до сотника и одшмагавъ єго канчуками: «суди,» каже, «по-правді и хабарівъ не бери.»

Куць. Ёму до всєго діло е!.. Якъ єго досі самого не поче-пили на шибениці?

Хорунжий. Ёму самъ бісъ помага, — одъ єго не втечешъ и не сховаєся!...

Сотникъ (*скоро*). Брехня, тричі брехня! Тό все вігадки старихъ бабівъ!

Бєбєхъ. Жаль козака! Пішовъ би на войну, покаюся, то й Богъ би єго помилувавъ и цариця пожалувала; а то—пропаде ні за спасибі, бо якъ нахопитця на єго Куць або сотникъ, то про-паде, якъ собака на ярмарку!... (*Сміється*).

Сотникъ. Тільки бъ міні єго знайти, — а тамъ вже заливъ би я єму за шкуру не одну кварту гарячого сала! Ловить вовкъ, та вже якъ и вовка піймають!...

Куць (*наливає въ шклянки*). Пани-товариші, объ ка-зна-чимъ забалакалися, и досі не пожегнали здоровья пані Марусі. (*устає*) Здоровьячко нашої крулевої пані Марусі!

Всі. На здоровья!... Голови наші положимо за нашу крулеву, пані Марусю! (*пють*).

ВИХОДЪ 5-й.

Тіжъ и ХВЕДІРЪ.

Хведіръ (*захапавшись, подає листъ сотнику*). Якийсь ко-закъ, неначе січовикъ, у строкатому кунтуші, на червоному ко-ню... тее... на строкатому, — убігъ у двіръ, тиць міні у руки сю цидулку; «відай», каже, «сотникові», та й счезъ!

Сотникъ (*розглядає письмо.*) Воскомъ запечатане, и якось чудно надписано: *До вась-пана Прохора. (Розвіртує и читає; далі, зъ-лякомъ, випуска письмо съ рукъ).* Пропавъ я, нещасливий, на-віки пронавъ, зъ худобою, зъ жінкою!.. (*Закриває лице руками и хниче.*)

Всі (*перелякавшись.*) Богъ зъ тобою, пане сотнику!.. що се за письмо?... відкіля воно?

Хорунжий (*підіймає письмо.*) Отъ побачимо. (*Голосно читає:*) »Вась-пане Прохоре! Довідались ми, що у вась-пана до чорта всякого добра: перегіннихъ горілокъ, смачнихъ наливокъ, запіканокъ и дубовая скринька, та ще й не порожня. И ще довідались, що у вась-пана, старої собаки, молода и дуже гарна жінка, — сидить у світлиці, якъ пташечка въ клітці. Проїзжаючи черезъ тутешню околицю, заверну и до тебе въ гості зъ товариствомъ и, щобъ ти, старе опудало, подобався панії сотничисі, наряджу тебе въ червону шапочку и чобітки, якихъ вась-панъ зроду не бачивъ, які й не снились тобі. Прихильний до тебе Тарасъ Гаркуша.«

Бєбєхъ. Собака!

Куць. Погано, Тетяно!

Сотничиха. Про яку се шапочку и чобітки пише Гаркуша?

Хорунжий. Здєре шкуру зъ голови и зъ нігъ: отъ яка шапочка и чобітки.

Бєбєхъ. А ти вже злякалась, моя пані кохана, думала що справді, подобаєця тобі панъ сотникъ! (*Сміється.*)

Сотникъ (*плаче.*) Пропавъ я нещасливий, пропавъ! ратуйте, пани-товариші, не дайте загинуть сироті!...

Бєбєхъ. Чи не соромъ тобі, пане сотнику, хлипати, мовъ стара баба? Тільки-що храбрився, а теперечки й слинишъ. Чого ти злякався? Подивись, скільки у васъ народу, та якого ще! кожний самъ піде на ведмедя; та ще й, якъ нарошне, зібрались до купи, підємъ ёму навперейми, и не сёгодні, такъ завтра, приведемо Гаркушу до панії Марусі, якъ цуцика на лапцюжку!

Куць и Хорунжий. Такъ, такъ... приведемо Ирода... Знатно вигдаєвъ: заразъ видко бувалого козака!...

Сотникъ (*смііше*). Якъ такъ, то й такъ! Тільки, пани-товариші, якъ би намъ такъ Гаркушу перепинить, щобъ не дуже до ёго зблизитись?...

Хорунжий (*налива в чарки.*) Випємо жъ, пани-товариші, щобъ наші дѣла не журились!

Всі (*пють.*) На погибель харцизу, прочварі!

Сотникъ. Куди жъ намъ, пани-товариші, простувать?

Бєбєхъ. На Густинський гай, по-біля єго йде Мглинський шляхъ, а по дорозі наберемо щє козаківъ, и таке військо вистачимо, що й Кримського хана звокували бъ!

Сотникъ (*наливає в чарки*) Випємо жъ, пани-товариші, та, помолившись Богу — и въ дорогу!.. тільки, будьте ласкові, обороняйте мене; а якъ піймаємо, то я задамъ вамъ такий бенкетъ, що й небу буде жарко!

Всі. Голови наші положимъ за тебе, пане-сотнику!... Положись на насъ!... (*Пють.*)

Сотникъ (*трошки п'яний, хоче обнять Сотничиху.*) Прощай, моя кралечко, прощай, серденько мое! (*Сотничиха однихує сотника и виходить изъ-за столу; всі встають.*)

Куць (*цілує руку у сотничихи.*) Найпрекраснішая кралево....

Бєбєхъ (*одводить Куця.*) Годі тобі умизгаться, пора въ дорогу!

Сотникъ (*випивши чарку наливки.*) Въ дорогу, въ дорогу, пани товариші! Та й задамъ же я диявольському сину чосу! буде вінъ згадувать сотника Бутуза! шаблю, пистолі, мушкетъ! (*П'яний хилитця.*) Мині тільки... до чого припадає... (*Хведіръ, Куць и Бєбєхъ одягають сотника; засовують єму за поясъ пистолі, вішають мушкетъ; помилвшись, причеплюють шаблю до правого боку. Хорунжий частує сотника.*) Великий на світі чоловікъ сотникъ Бутузъ!... (*Обійма Катерину, цілує, и кріпко тупить до серця; думає, що вона Сотничиха.*) Прощай, моя кралечко, прощай, мое серденько!.. Тьфу... (*Плює и однихує.*) Відьма Київська, відкіля вона взялася?! Гледи мині, доглядай панію, якъ ока свого! а коли тее... крий, Боже... то я тебе, чортову кочергу, живцемъ въ землю закопаю!... Чуєшъ?...

Катерина (*низенько кланяючись.*) Чую, пане сотнику! (*Про себе:*) хочъ бй тебе мертвого скорішъ въ землю закопали!

Всі (*виходячи.*) Прощайте, прощайте! (*Виходять; дівчата прибірають зъ столу.*)

ВИХОДЪ 6-ий.

СОТНИЧИХА и ГАЛЯ.

Сотничиха (*боязко*). Поїхали!... Другимъ часомъ, виїздъ мого нелюба звеселивъ би мене, а тепереньки, сама незнаю відъ чого, мині такъ сумно!... Бідне мое серце токотить, якъ не вискочить зъ грудей... Що то воно міні віщує?.. певно не радість: на мою долю досталось тільки горе та слізи... (*плаче*).

Галля. Чогожъ ти боїся, мое серденько? хибажъ не бачила, скільки народу зібралось? якъ-таки не оборонитьця відъ того Гаркуши?

Сотничиха (*боязко*). И сама незнаю, відъ чого, — здається, неначе яке лихо мене спіткає сёгодні!

Галля (*весело*). Не смуткуй, моя ластівко; щобъ розважить тебе, я тобі заспіваю (*співає*):

(Котилися вози зъ гори та въ долині стали,
Кохалися, любилися, та вже перестали (*bis*).

Кохалися-любилися, що мати не знала,
А тепёра розійшлися, якъ та чорна хмара (*bis*).

Ой у полі росте вишня — чому не черешня?
Кохалися, любилися — чому не берёмся! (*bis*)

Котилися вози зъ гори, — поламались спиці:
А вже міні не ходити на ті вечериці (*bis*).

Ой у полі нивка, — на їй материнка;
Тамъ дівчина жито жала — сама чорнобривка (*bis*).

Ишовъ козаць дорогою: «помагай Бігъ, женче!»
Вона жъ ёму одказала: «здоровъ бувай, серце» (*bis*).

А вже жъ тая слава по всімъ світі стала,
Що дівчина козаченька серденькомъ назвала (*bis*).

ВИХОДЪ 7-ий.

ТІЖЪ и КАТЕРИНА (*вбіа злякана*).

КАТЕРИНА (*загапавшись*). Охъ, мині лихо!.. Тільки-що панъ сотникъ сховався зъ війскомъ за гору, дивлюсь, ажъ зза саду ідуть

два козаки—Січовики, чи що? Той, що вь червоному жупані, на білому коню, такъ и простує сюди у будинокъ; ёму кажуть: нема панівъ дóма, а вінъ, неначе ёму позакладало, іде собі та й іде.... Пропала моя головонька!... Що зо мною буде, якъ панъ сотникъ довідаецця, що, безъ ёго, приїздивъ молодий козакъ?... Панъ сотникъ мене нещасливу зъ світа зжене!... (*За лаштунками чути:*) Сотника нема дома, — не велено нікого пускати!

КАТЕРИНА. Мій Боже милий!... Іде, іде!.. що міні на світі робить?... (*До Сотничихи.*) Сховайся, моя пані кохана, сховайся! (*Веде Сотничиху до ліжка и ховає підъ полог.*)

СОТНИЧИХА (*злякавшись*). Не пускайте, не пускайте! (*Сотничиха закриваецця пологомъ; Катерина и Галя біжать вь дівочу. Гаркуша перестунає порізь.*)

КАТЕРИНА, ГАЛЯ и дівчата. Нема сотника дóма, — не велено нікого пускати!

ВИХОДЪ 8-ий.

Тіжъ и ГАРКУША.

ГАРКУША (*увійшовши и озираючись*). Коли не велено, то й не пускайте!

СОТНИЧИХА (*виглянувши зза полога, и закриваючись*). Вівъ! той самий!

ГАРКУША (*вгледівши Сотничиху, підходить до неї*). Не прогнівайся, моя пані кохана, що я, непрошений, увійшовъ у твою світличку. Міні сказали, що нікого нема дома; колибъ знавъ, що ти одна, то не осмілився бъ тебе сполохать. (*Цілує руку у Сотничихи*). Не покладай на мене твого гніву, пані кохана! (*Про-себе:*) Та й ласий же кусъ!

СОТНИЧИХА (*випручує руку*). Чого тобі треба, козаче?... Сотника немає дома...

ГАРКУША. И безъ ёго обійдемось. У мене є невеличке діло; хотівъ бувъ цидулочку до сотника написати, такъ теперечки вже не треба: я тобі розкажу, моя пані кохана, — а ти ёго за мене попросишъ, то воно ще й краще зробить. Тільки вже не сердься на мене, моя горличко! (*Цілує її руку*).

СОТНИЧИХА (*смілишъ*). Я не сёржусь, козаче... яке жъ тамъ у тебе діло до сотника? (*До Катерини и Галі:*) Ідіть собі.

ВИХОДЪ 9-ий.

ГАРКУША и СОТНИЧИХА.

ГАРКУША (*підводить Сотничиху до столу и сідають разом*). Ось-яке. Оттакъ, якъ бачишъ, зъ самісінького малку, я — круглий сирота на світі, — одинъ, якъ билина въ полі... Я бувъ тоді по сьомому року, якъ, одного разу, приїхавъ до мого опікуна запорожець; якось я ёму подобався, отъ вінъ мене и взявъ изъ собою у Січъ. Опікунъ мій згодився, — бачишъ, легшъ було тоді загарбать сирітську худобу!...

СОТНИЧИХА (*чуло*). И Бога не побоявся!

ГАРКУША. Одначе Богъ заступився за сироту; Січовикъ ставъ міні за рідного батька, запорозька Січъ за рідну матіръ, а товариші були міні рідними братами. Я вирісъ на коні, въ походахъ; загартувався на війні зъ Татарами, Турками, Нагайцями и не нарікаю на свою долю. Провештавшись двадцять два годи зъ Січовиками, схотілось міні навідаться у рідний край, — глянуть на свій хутірець и покловитьця батьківській и матчиній могильці. Приїзжаю—и щожъ? сутяжники загарбали всю мою худобу и не zostавили міні ні кришки, ні покришки.

СОТНИЧИХА. Де жъ ти теперечки живешъ, козаче?

ГАРКУША (*смути*). Дё трапиця: въ лісу, въ полі, по-підъ-тинню...

СОТНИЧИХА (*жальбно*). Лишко тяжке!

ГАРКУША. Поки на Вкраїні лицарствували, то хочъ деколи одъ Ляхівъ та Татаръ и приходилось намъ не-до-чмигн, такъ ще великого лиха не було: заберуть, що знайдуть, та й тільки; а теперечки, якъ покинули шаблю й мушкетъ, та взялись за ті пір'я, — такъ що й гармати! заберуть все до нитки — и хату, и гай, и поле, та й пустять обідраного сироту!

СОТНИЧИХА. Якъ земля носить такихъ дряпіжнихъ людей! Не журись, козаче: я попрошу сотника, — вінъ за тебе заступитця!...

ГАРКУША (*цілує руку въ Сотничихи*). Спасибі тобі, моя горлячко!

СОТНИЧИХА. Чи не хочешъ пополуднувать?

ГАРКУША (*палко*). Цілісінький день не ївъ, и їсти хотілось,

та якъ тебе, моя крале, побачивъ, то й про хлібъ святий забудь. Чимало-таки повештавсь я по світу на своєму віку: бувъ за Кавказомъ, въ Турещині, въ Польщі, а такихъ гарнихъ молодиць не доводилось бачить, якъ ти, моя горличко, — та, певно, хочъ увесь світъ виходи, то не побачишъ!..

Сотничиха (*соромливо*). Не смійся, козаче; щобъ ти знавъ — и я сирота, якъ и ти, и моя доля така жъ нещаслива!...

Гаркуша (*живо*). Нещаслива! Хтожъ загубивъ твою долю?

Сотничиха (*жалібно*). Рідна матуся приневолила мене одружитись зъ старимъ, осоружнимъ сотникомъ, бо вінъ дуже багатий....

Гаркуша. Злая жъ твоя доля, моя горличко! Не ворковатимешъ ти съ сизимъ голубомъ, не обійме тебе рука милого; на білій твоій шийці повіснуть, якъ холодна гадюка, золоті лавцюги. Ти въ самоцвітахъ, въ жемчужі, въ грезеті, въ оксамиті, а душа твоя пошарпана и въ бідному твоєму серці, якъ въ пустці, облуплені стіни и купа цегли, закуреної димомъ!

Сотничиха (*плаче*). Правда твоя, козаче; ти кажешъ, неначе бачивъ пошарпану мою душу и бідне мое серце.

Гаркуша (*оглянувшись и, побачивши бандуру*). Однакъ, моя горличко, ви таки не дуже сумуєте зъ сотникомъ, — у васъ и бандура є. (*Здійма бандуру*). Щобъ хочъ трошки розбитъ твою тугу, заспіваю тобі пісню (*настроює бандуру, вирава, а далі співає*).

»Чи я въ тебе, мати, не твоя дитина,
Коли моя мука тобі теперъ мила?
Охъ, мати, мати, ти жалю не маєшъ:
Хто прийшовъ по серденьку, забудь заставляєшъ.»
— Спитай же ти, доню: котру теперъ любить?
Що вінъ тебе молодую за любовъ осудить!
»А въ горбі частоколи, два кущики піжма;
А хто любить та покине, той не діжде тижня.
А въ горбі частоколи, два кущики руги;
А хто любить та покине, не діжде минути.
А въ горбі чистоколи, два кущика м'яти;
А хто любить та покине, не перейде хати.
А въ горбі чистоколи, два кущики дроку;
А хто любить та покине, той не діжде року.
Ой не ходи коло води, не тужи за мною:
Ти не будешъ мині мужемъ, я тобі жоною.

Ой не ходи коло води, буде хвиля бити,
Щобъ съ тобою не стояти и не говорити.
— Якъ я любивъ по-прежньому, не буду цуратця,
Не поущу тебе, мила, иншому достатьця.»

(Розжалоблена сотничиха плаче, Катерина и Галя виглядують зъ дівочої и журливо слухають).

Сотничиха (*зітхнувши*). Охъ, козаче! якъ-же ти гарно и жалібно співаєшь: душа рветця, серце кровью обливаєтьця, а все бѣ слухала тебе, до смерти бѣ слухала...

Гаркуша. Ти плачешъ, моя горличко? оглянулась на свою неволю, на свое лихо?... Не журися жъ, не сипъ зъ яснихъ очей жемчугу: ти починаешъ тільки жити и не вгадаешъ, що й завтра буде! (*Цілує Сотничиху, а вона ёго легенько одпихує*).

Сотничиха (*жалібно*). На мою долю достались одні муки; я бажаю смерти, смерті!...

Гаркуша (*палко дивитця на Сотничиху*). А якъ знайдетьця таке серце, що тільки для тебе буде битця въ грудяхъ, такі очі, въ котрихъ побачишъ своє щастя?...

Сотничиха (*перехоплює*). Перестань, козаче: мині и весело и страшно тебе слухать... Не дивись на мене такъ пильно, твої очі мене сплять (*закриває лице руками*).

Гаркуша. Якъ бачу, то я ще гіршъ розвередивъ твою болячку, моя горличко? Заспіваю ще швидкої, чи не розвеселю тебе сією! (*Устає и співає*):

Ой на дворі метелиця.
Чому старий не женитця?..

(*Гаркуша виправляється, брзька підкілками, далі підступає до Сотничихи, бере за руку и танцює. Сотничиха встає, дивитця, усміхається, стука ко́рками, и тежъ пускається у танець, — спершу тихенько, а тамъ — смілішъ.*)

ВИХОДЪ 10-ий.

Тіжъ. КАТЕРИНА, ГАЛЯ, дівчата и дворові хлопці. (*Въ дівочій, дівчата и хлопці танцюють и регочуть*).

Галя (*гледючи на Гаркушу и Сотничиху*). Огъ пара, такъ пара! не сотникові рівня!

Дівчата (*сміютьця*). Спарувать би сотника съ тіткою Катериною; нехай би собі удвохъ танцювали!

Хлопці. Та й важно жъ садить тропака! Певно, у ёго въ чоботяхъ чорти сидять! (*Гаркуша зъ Сотничихою обіймаютьця, крутятця*).

КАТЕРИНА (*хоче здержати Сотничиху*). Годі, годі, кажу вамъ!.. Зовсімъ сказались! пропала тепереньки моя головонька: сотникъ съ світа зжене! (*Ловить Сотничиху, — Сотничиха увіртується, Гаркуша заорозжує Сотничиху, пхає Катерину, вона пада, схоплюється и зновъ хоче розвести.*) Ратуйте! хто въ Бога вірує — ратуйте!.. (*Утомившись, Сотничиха пада на дзилки и закрива лице руками. Гаркуша сіда біля неї; хлопці и дівчата регочутьця*).

КАТЕРИНА (*сердито*). Оттеперечки пропали—такъ пропали! всі загинемо! и самъ панъ сотникъ, якъ почує, що тутъ безъ ёго діялось, то лусне зъ досади! Глянь, якъ її разносило! На чоловіка и глянуть не хоче, а до запорозця горнетця, — мокримъ рядномъ прилипа... (*Підходить до дівчатъ и хлопцівъ*). А ви що тутъ робите, яропуджі діти? Чи такъ ви слухаете пана сотника?.. Чимъ-би витурить вамъ геть якъ чортамъ диявольську мацапуру, — а вони ще похваляють, регочутьця, танцюють!.. Отъ я васъ! (*Підходить ближе, — хлопці и дівчата тікають*). Глянь, який гармидеръ підняли! усе поперекидали... Се, мабуть, не запорожець, а самъ чортъ зъ рогами! (*Виходить; Гала за нею*).

ВИХОДЪ 11-ий.

СОТНИЧИХА и ГАРКУША.

СОТНИЧИХА (*сміється*). Що се зо мною сталося? якъ несамоविта!.. Такъ міні весело стало, такъ легенько, неваче на крилахъ мене носило!

ГАРКУША (*обнімає Сотничиху*). Отъ бачишъ, моя горличко! а ти вже налагодилась вмірати!.. Куди жъ поїхавъ твій сотникъ?

СОТНИЧИХА. Гаркушу ловить.

ГАРКУША. Помогай ёму Богъ!.. Добре бъ зробивъ, якъ-би шіймавъ диявольського харциза. Чурина до-гори підіймається, якъ послухаєшъ, що про ёго люде розказують; кажуть, що вінъ зъ

живихъ людей шкуру здирає, маненькихъ дітокъ на сковороді жарить, наче той шашликъ...

Сотничиха (*зати́ка уши*). Охъ, не розказуй, козаче: страшно й слухать!

Гаркуша. А тобі доводилось, моя горличко, бачить Гаркушу?

Сотничиха. Богъ милувавъ. Мині здаєтця, якъ-би я ёго побачила, то одъ страху вмерла бъ.

Гаркуша. Боронь тебе, Боже! А вже тобі не минуть ёго рукъ...

Сотничиха (*злякавшись*). Що се ти, козаче, вигадуєшь?

Гаркуша. Гаркуша—хитрий зъ-біса, прудкий якъ куля; а до гарнихъ молодиць ласий якъ ведмідь до меду. Багацько у ёго и срібла й золота, и драгоцінного каміння, а такої жемчужини, якъ ти, моя горличко, певно немає.

Сотничиха (*пу́гливо*). Не лякай мене, козаче: мині й такъ страшно!

Гаркуша. Чого тобі боятись, моя горличко? Твій сотникъ такий завзятий козарлюга,— та й військо въ ёго таке велике, що, певно, вже теперечки й шіймали Гаркушу. (*Встає и беретця за шапку*). Прощай же, моя пані кохана! спасибі тобі за твою ласку, — не поминай лихомъ...

Сотничиха (*скоро*). Куди жъ се ти, козаче? глянь: нічъ на дворі!

Гаркуша. Для мене все одно — що день, що нічъ.

Сотничиха. А Гаркуша?

Гаркуша (*смієтця*). Міні не страшний Гаркуша. Я не сотникъ: у мене нема ні скарбівъ, ні гарної жінки.

Сотничиха (*жалебно*). Хто жъ мене оборонить одъ Гаркуши? Хіба тобі, козаче, мене не жаль?.. Останься... Хто жъ виїздить на-нічъ?.. Я тебе не пущу. (*Бере за руку Гаркушу*).

Гаркуша. Якъ такъ, то мушу остатьця; бо, по нашому лицарському закону, ми повинні слабого боронить! (*Кладе шапку*). Теперечки треба, про всякий случай, бути на готові: сидячого татари беруть. (*Вилладує въ вікно*). Обухъ!

ВИХОДЪ 12-ий.

Тіжъ и ОБУХЪ.

Обухъ. Пане-отамане...

Гаркуша. Гледи, коней не розсідлувать. О-півночі треба сподіватись Гаркуши!

Обухъ (*усміхається*). Кому жъ про се й знать, якъ не тобі, пане отамане.

Гаркуша. На-случай набіжить, впалившъ зъ пістоля, и поспішай зъ кіпми якъ сѣму вікну. (*Показує на вікно*).

Обухъ. Буде, якъ звелівъ, пане отамане. (*Виходить*).

ВИХОДЪ 13-й.

СОТНИЧИХА и ГАРКУША.

Сотничиха (*ласкаво*). Теперечки повечеряємо: ти, за цілєсенький день, нічого не ївъ. (*Підходить до дверей*). Давайте вечерять!

Гаркуша. Я бѣ и одъ хлѣба одцурався, тільки бѣ мині, отакъ, жити зъ тобою укупі, моя горличко! (*Ставляють на стілъ вечерю; Гаркуша и Сотничиха сідають*).

Сотничиха (*частує Гаркушу*). Вищий же на здоровьячко, мій лицарю, моя оборону!

Гаркуша (*п'є*). Бувай здорова! (*Частує Сотничиху; вона доторкується устами и ставить чарку на стілъ*.) Теперечки нічого не бійся, моя горличко: я тебе и одъ самісінького чорта обороню!

Сотничиха. Зъ тобою я нічого на світі не боюсь... Сьогодні я така щаслива!

Гаркуша. И я тежъ, моя горличко.. Якъ-бї такъ що-дня, до смерти?..

Сотничиха (*важко зітхнувши*). Не моя се доля!...

Гаркуша (*наливає дві чарки*). Бажаю тобі, моя горличко, одъ щирого серця, щобъ твій вікъ такий же бувъ щасливий, якъ твоя гарная врода, и щобъ все те сталося, чого ти бажаєш!... Вип'ємо жъ по повній, то, може, воно такъ и буде?

Сотничиха (*весело*). И надія вже щастя! (*Гаркуша цілує Сотничиху и п'ють обое*).

Гаркуша (*встає*). На-добра-нічъ, моя горличко! Спочивай, а завтра у ранці розкажешъ, що тобі снилось. (*Цілує сотничиху въ лобъ*).

Сотничиха (*схиливши голову до ґрудей Гаркуши*). Прощай, козаче! Спасибї тобі... (*Гаркуша иде на половину сотника; Сотничиха провозжа єго очами; Галя виходить изъ дівочої*).

ВИХОДЪ 14-ий.

СОТНИЧИХА и ГАЛЯ.

Сотничиха (*жальбно.*) Отъ и нічть.... Якъ на крилахъ перелетіли ті часи, неначе все те щастя міні тільки снилось!.. Бідне мое серце, щó воно міні віщує? Я бажала смерти, а теперички схотілось ще житъ, хочъ те життя лякає мене гіршъ смерти. Мертвимъ—вічний спокій, а живимъ — нетерпуча мука: розлука зъ милимъ!..

Галя. Щó се ти розказуєшъ, мое серденько? Така була весела, а теперечки зновъ зажурилась?

Сотничиха (*схаменувшись*). Ти тутъ, Галю? Здаєця, я нічого не розказувала... (*Прикладає руку до серця:*) Серце розказувало!..

Галя (*пильно дивлячись на Сотничиху*). Щó се зъ тобою дієця, мое серденько? Ти неначе увъ огні горить?..

Сотничиха (*ламає руки*). Галю, рибко моя! (*обійма Галю*) ратуй мене, ратуй! утечемо відсіля!

Галя (*пугливо*). Куди жъ намъ тікати, мое серденько?

Сотничиха. И сама не знаю!.. Якъ-би можна, то я сама бъ одъ себе бігла. Та втежъ, хочъ-би на край світа зайшла, а все відъ ёго не втічу, все вінъ буде зо мною,—оттуть! (*прикладує руку до серця*).

Галя. Теперечки вже я й сама бачу, мое серденько, що се одъ очей! (*Тимъ-часомъ, розмовляючи, Галя здіймає зъ Сотничихи убрання и дає їй білу кофту. Сотничиха ляга на ліжку*).

Галя (*запинаючи пологъ*) На-добра-нічть, мое серденько! (*Галя запалює пошникъ, виходить и зачиняє за собою двері. Музики грають тихо. Гаркуша тихенько уходить въ спальню, прислухаєця, замикає на защіпку двері въ дівочу и підходить до вкна, махає хусткою и іде на половину Сотника. Черезъ минутку чути вистрѣлъ зъ pistols. Сотничиха прокинулась и розвела пологъ; чути друий вистрѣлъ,—сотничиха зскакує зъ ліжка. Чути за лаштунками: »Гаркуша, Гаркуша! Въ дівочій» тежъ голосъ: »Гаркуша, Гаркуша! ратуйте, хто въ Бога вірує!«)*

ВИХОДЪ 15-пй.

СОТНИЧИХА И ГАРКУША.

ГАРКУША (вбіа въ спальню) Гаркуша, Гаркуша!..

СОТНИЧИХА (якъ несамовита, біа; далі тулится до Гаркуши). Ратуй мене, козаче, ратуй!

ГАРКУША (бере на оберемокъ Сотничиху и несе до вікна). Обухъ!

ОБУХЪ (за лаштунками). Пане-отамане!. (Гаркуша висажуе у вікно безпам'ятну Сотничиху и самъ счеза. Двері зъ дівочої тріщать, розломуютья и розчиняютья; убіа Галя, за нею дівчата.)

ВИХОДЪ 16-пй.

ГАЛЯ И ДІВЧАТА.

ГАЛЯ (підбіаючи до вікна). Поїхали, помчались якъ стріла изъ лўка! (Ламае собі руки. Завіса спадає.)

ОЛЕКСА СТОРОЖЕНКО.